

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ неперервної освіти і туризму

ПОГОДЖЕНО
Директор
ННІ неперервної освіти і туризму

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
В.о. завідувача кафедри публічного
управління, менеджменту інноваційної
діяльності та дорадництва

_____ **Гриценко І.С.**
(підпис)

_____ **Приліпко С.М.**
(підпис)

«_____» _____ 2025 р.

«_____» _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **Механізми соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів у Чернігівській області: виклики та перспективи**

Спеціальність **281 «Публічне управління та адміністрування»**

Освітня програма **«Публічне управління та адміністрування»**

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

д. держ.упр., доцент

(підпис)

Олійник В. В.

**Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи**

(підпис)

**Сизон В. Г., кн.держ.упр.,
ст. викладач**

Виконала

(підпис)

Мусіна Христина Євгеніївна

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ неперервної освіти і туризму

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри публічного
управління, менеджменту інноваційної діяльності
та дорадництва
д.держ.упр., доцент _____ С. Приліпко
« » _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ БАКАЛАВРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Мусіна Христина

Спеціальність **281 «Публічне управління та адміністрування»**
(шифр і назва)

Освітня програма **«Публічне управління та адміністрування»**

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи: **Механізми соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів у Чернігівській області: виклики та перспективи**

затверджена наказом ректора НУБіП України від 23.12.2024 р. №2295 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 21.05.2025р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: **нормативно-правові акти, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних учених щодо об'єкту дослідження.**

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Дослідити сутність і принципи функціонування системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій.
2. Розглянути комплекс механізмів реалізації державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій в Україні.
3. Охарактеризувати світовий досвід системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій.
4. Проаналізувати інституціонально-правове забезпечення реалізації державної політики в сфері адаптації ветеранів.
5. Здійснити аналіз ефективності діючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів у Чернігівській області.

6. Окреслити виклики та проблеми впровадження дієвих механізмів адаптації ветеранів у Чернігівській області.
7. Здійснити розробку публічно-управлінських механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів.
8. Розглянути технології імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів.

Дата видачі завдання « » _____ 2025 року

**Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи,
кн. держ. упр.**

Володимир Сизон
(підпис)

Завдання прийнято до виконання

Христина Мусіна

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

1.1 Сутність і принципи функціонування системи адаптації ветеранів

1.2 Комплекс механізмів реалізації державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій в Україні

1.3 Світовий досвід системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Інституціонально-правове забезпечення реалізації державної політики в сфері адаптації ветеранів-учасників бойових дій

2.2 Аналіз ефективності діючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області

2.3 Виклики та проблеми впровадження дієвих механізмів адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Розробка публічно-управлінських механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій

3.2 Технології імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 85 сторінок, 4 таблиць, 12 рисунків, список джерел з 31 найменування.

Об'єктом дослідження є процес соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

Предметом дослідження механізми соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області.

Мета роботи полягає у розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області.

Завданнями роботи є:

1. Дослідити сутність і принципи функціонування системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

2. Розглянути комплекс механізмів реалізації державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій в Україні.

3. Охарактеризувати світовий досвід системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

4. Проаналізувати інституціонально-правове забезпечення реалізації державної політики в сфері адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

5. Здійснити аналіз ефективності діючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області.

6. Окреслити виклики та проблеми впровадження дієвих механізмів адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області.

7. Здійснити розробку публічно-управлінських механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

8. Розглянути технології імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

За результатами дослідження сформульовані напрями вдосконалення публічно-управлінських механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

Одержані результати можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки та реалізації програм підтримки ветеранів, громадськими організаціями, що займаються питаннями адаптації ветеранів, навчальними закладами для підготовки фахівців з питань соціальної роботи з ветеранами, самими ветеранами для отримання інформації про доступні послуги та програми підтримки.

Рік виконання та захисту дипломної роботи 2025.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Захист суверенітету та територіальної цілісності України в умовах збройної агресії Російської Федерації зумовив значне збільшення кількості громадян, які брали участь у бойових діях. Повернення цих людей до мирного життя є складним і багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу та ефективних механізмів адаптації. Соціальна, культурна та професійна адаптація ветеранів-учасників бойових дій є ключовим фактором їхньої успішної реінтеграції в суспільство, забезпечення їхнього повноцінного життя та стабільності держави.

Чернігівська область, як прикордонний регіон, що зазнав значних руйнувань та людських втрат внаслідок російської агресії, особливо гостро відчуває потребу у розробці та впровадженні дієвих механізмів адаптації ветеранів. Недостатня увага до цього питання може призвести до соціальної напруги, психологічних проблем у ветеранів, ускладнень з працевлаштуванням та інших негативних наслідків.

В умовах обмежених ресурсів та складної соціально-економічної ситуації в країні, дослідження механізмів адаптації ветеранів, виявлення існуючих викликів та перспектив, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення системи підтримки ветеранів є надзвичайно актуальним завданням.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Питання соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів та учасників бойових дій знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, досліджуються психологічні аспекти адаптації (К. Я. Бойко, О. В. Климчук), соціально-економічні проблеми (І. В. Петренко, О. М. Сушко), питання правового забезпечення (В. В. Гриценко, Н. І. Романенко).

Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень, питання механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у контексті конкретного регіону, зокрема Чернігівської області, залишаються

недостатньо вивченими. Необхідність врахування специфіки регіону, його соціально-економічних особливостей, культурних традицій та потреб ветеранів зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області.

Завдання дослідження:

- дослідити сутність і принципи функціонування системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій;
- розглянути комплекс механізмів реалізації державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій в Україні;
- охарактеризувати світовий досвід системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій;
- проаналізувати інституціонально-правове забезпечення реалізації державної політики в сфері адаптації ветеранів-учасників бойових дій;
- здійснити аналіз ефективності діючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області;
- окреслити виклики та проблеми впровадження дієвих механізмів адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області;
- здійснити розробку публічно-управлінських механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій;
- розглянути технології імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

Об'єкт дослідження - процес соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій.

Предметом дослідження є механізми соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: аналіз та синтез (для вивчення теоретичних підходів до розуміння сутності та змісту адаптації ветеранів), системний аналіз (для дослідження діючих механізмів адаптації та виявлення їхніх недоліків), статистичний аналіз (для обробки та аналізу статистичних даних про ветеранів Чернігівської області), експертні оцінки (для отримання оцінок фахівців щодо перспектив удосконалення системи підтримки ветеранів).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки та реалізації програм підтримки ветеранів, громадськими організаціями, що займаються питаннями адаптації ветеранів, навчальними закладами для підготовки фахівців з питань соціальної роботи з ветеранами, самими ветеранами для отримання інформації про доступні послуги та програми підтримки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

1.1 Сутність і принципи функціонування системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Відсутність єдиного, загально визнаного визначення соціальної адаптації військовослужбовців є характерною рисою як для української, так і для закордонної наукової літератури. Розуміння цього поняття та самого процесу адаптації варіюється залежно від фахової приналежності дослідника, його наукових інтересів, теоретичної бази, країни, часу проведення дослідження, а також культурних та соціальних умов.

Концепція “адаптації” є фундаментальною для багатьох наукових дисциплін, включаючи соціологію, соціальну роботу, психологію та історію (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення дефініції «адаптація» у різних наукових дисциплінах

Автор	Визначення
1	2
Психологія	
The American Psychological Association	Процес пристосування до нових умов або змін у навколишньому середовищі. Це може включати зміни в поведінці, мисленні або ставленні
Richard Lazarus	Адаптація – це процес управління внутрішніми та зовнішніми вимогами, які оцінюються як обтяжливі або перевищують ресурси людини
Максименко С.Д.	Адаптація – це процес активного пристосування індивіда до умов середовища, що змінюються, з метою задоволення своїх потреб і досягнення оптимального функціонування
Войтенко В.Л.	Адаптація – це пристосування сенсорних систем до інтенсивності стимулу, що діє, або пристосування особистості до нових умов соціального середовища

Продовження таблиці 1.1

1	2
Біологія	
Charles Darwin	Адаптація – це еволюційний процес, за допомогою якого організм стає краще пристосованим до свого середовища.
Оксфордський біологічний словник	Будь-яка спадкова риса організму (морфологічна, фізіологічна, поведінкова), яка покращує його здатність виживати та розмножуватися в певному середовищі
Біологічний словник (за ред. К.М. Ситника, В.В. Моргуна)	Адаптація – сукупність морфологічних, фізіологічних, біохімічних, поведінкових та інших особливостей організмів, які забезпечують їхнє виживання і розмноження в певних умовах середовища
Соціологія	
Neil Smelser	Адаптація – це процес, за допомогою якого соціальна система змінюється у відповідь на зміни в навколишньому середовищі або внутрішніх умовах, щоб зберегти свою стабільність і функціональність
Соціологічна енциклопедія	Адаптація соціальна – процес і результат пристосування індивіда або соціальної групи до соціального середовища, що змінюється

Узагальнюючи, можна сказати, що адаптація – це багатогранний процес пристосування до змін, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) і має на меті забезпечення виживання, функціонування та стабільності організму, особистості чи соціальної системи.

У широкому сенсі, без конкретного визначення, адаптація розглядається як процес пристосування особистості до умов навколишнього середовища. Адаптація, що відбувається в соціальному контексті, також охоплює аспекти соціалізації, засвоєння соціальних ролей та взаємодії з іншими людьми. Іншим важливим аспектом адаптації є входження індивіда в групу, засвоєння її норм і системи відносин. [14].

Вперше термін “адаптація” з’явився в наукових працях у XVIII столітті завдяки лікарю Г. Ауберту, який вивчав чутливість людського організму та її зміни у відповідь на зміни навколишнього середовища, де зміна подразника призводить до трансформації біологічного процесу. Ж. Піаже також досліджував поняття адаптації, розглядаючи його як безперервний процес, що забезпечує модифікацію поведінки людини та її пристосування до характеристик

навколишнього середовища, а також зміну самого середовища та його складових. [22, с. 85].

Враховуючи важливість питання соціальної адаптації військовослужбовців, в українській науковій літературі з'явилася значна кількість праць, присвячених цій темі. Українські дослідження можна умовно класифікувати на три основні категорії: теоретичні узагальнення, що спираються на аналіз вітчизняних та іноземних джерел; огляди міжнародного досвіду адаптації військовослужбовців; а також публікації, що вивчають новітній український досвід адаптації ветеранів. [15, с. 20].

Слід зауважити, що українські дослідження зосереджуються переважно на психологічних, медичних та медико-соціальних аспектах адаптації ветеранів та їхніх сімей. Водночас, соціальні аспекти, які відіграють важливу роль у міжнародному досвіді, висвітлюються менш детально.

Деякі українські дослідники, використовуючи різні терміни, такі як “соціальна адаптація”, “соціально-психологічна адаптація” або “соціальна та професійна адаптація”, наголошують на важливості зайнятості як ключового фактора адаптації. Вони підкреслюють необхідність професійної адаптації ветеранів, їх пристосування до нових умов праці, працевлаштування та трудової діяльності. У цьому контексті адаптація розглядається як процес пристосування військовослужбовців до цивільного життя, зокрема до умов громадянського суспільства з ринковою економікою [11].

Адаптація ветеранів являє собою процес переходу від військової служби до життя в умовах ринкової економіки України. Подібне визначення пропонують О.О. Буряк та О. Логінова, які визначають соціальну адаптацію як процес пристосування офіцера та його сім'ї до нових реалій життя в ринковому суспільстві [17, с. 62].

Окремі дослідники акцентують на важливості засвоєння військовослужбовцями нових соціальних норм і ролей, наголошуючи на необхідності уникнення маргіналізації, яка може виникнути при зміні соціального середовища. Вони розглядають соціальну адаптацію як

комплексний процес, що охоплює педагогічні, соціальні, психологічні та правові аспекти.

В українських нормативних актах визначення соціальної адаптації військовослужбовців здебільшого збігаються з науковими трактуваннями. Наприклад, у Концепції Державної цільової програми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, адаптація визначається як активне пристосування до нових соціальних умов цивільного життя з ринковою економікою, засвоєння відповідних норм, отримання нових професій та реалізація прав, зокрема права на працю, а також формування нових соціальних ролей для успішної інтеграції в цивільне суспільство. Хоча Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не містить конкретного визначення соціальної адаптації, з його положень випливає, що ключовими напрямками цього процесу є забезпечення зайнятості та професійна підготовка [2].

Варто підкреслити, що в офіційних документах процес соціальної адаптації військовослужбовців розглядається комплексно, охоплюючи не лише професійну підготовку, а й психологічні та правові аспекти.

Соціальна адаптація військових та їхніх родин включає:

1. Психологічний компонент - засвоєння системи цінностей, норм, установок і культурних моделей поведінки, притаманних цивільному середовищу, для успішної інтеграції та відповідності вимогам, які воно пред'являє до особистості.

2. Правовий компонент - вивчення правових норм, що визначають соціальний і правовий статус звільнених військовослужбовців та їхніх сімей, включаючи їхні права, обов'язки та можливості, а також отримання інформації про державні органи та установи, які можуть допомогти в реалізації цих прав.

3. Професійний компонент - підвищення кваліфікації, вдосконалення наявних професійних знань і навичок або здобуття нової професії з метою подальшого успішного працевлаштування.

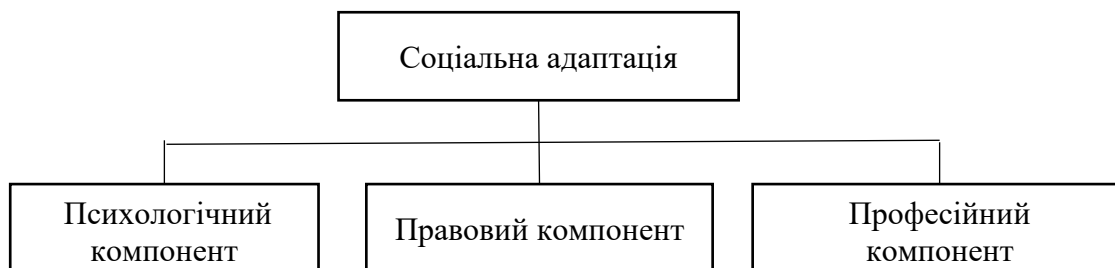

Рис. 1.1. Компоненти соціальної адаптації військовослужбовців

Незважаючи на усвідомлення багатогранності соціальної адаптації військовослужбовців, в Україні наукові дослідження та законодавство переважно концентруються на професійній перепідготовці та працевлаштуванні, підкреслюючи важливість адаптації до вимог ринку праці. На відміну від цього, закордонні дослідження, що мають більш тривалу історію вивчення переходу військових до цивільного життя, пропонують більш різноманітні погляди та підходи до цієї проблеми.

Прикладом є емпіричне дослідження американських науковців Крістін Ельнітські, Майкла Фішера та Кари Блевінс під назвою «Реінтеграція військовослужбовців та ветеранів: концептуальний аналіз, уніфіковане визначення та ключові сфери» [30]. Їхня праця була спрямована на створення об'єктивних та надійних інструментів для оцінки реінтеграції, що дозволяє вимірювати її успішність. Автори проаналізували різні терміни, пов'язані з поверненням військових до цивільного життя, такі як перехід, реадаптація, реінтеграція та інтеграція в громаду, виявивши, що їх значення відрізняються та змінюються з часом, відображаючи розвиток поглядів на процес повернення військовослужбовців до цивільного життя.

Основними концепціями соціальної адаптації військовослужбовців є [20, с. 219]:

1) Реадаптація. Цей термін підкреслює важливість психологічної адаптації до мирного життя, включаючи емоційну стабілізацію та подолання психологічних травм. Хоча реадаптація враховує й інші аспекти, такі як

працевлаштування, освіта та здоров'я, психологічні зміни вважаються ключовими. З 2009 року використання цього терміну зменшилось, оскільки зрозуміли, що адаптація потребує комплексних змін, що охоплюють не лише психологічний, а й фізичний та соціальний аспекти.

2) Перехід. Цей термін акцентує увагу на процесі інтеграції ветеранів у цивільні установи та їхній взаємодії з соціальними інститутами, які надають їм послуги. Термін “перехід” став більш популярним після 2004 року.

3) Реінтеграція. Поняття реінтеграції набуло поширення після 2004 року, особливо під час виведення американських військ з Іраку. Реінтеграція охоплює різні соціальні ролі, які військовослужбовець виконує в цивільному житті одночасно (наприклад, студент, працівник). Схожий термін “інтеграція до громади” використовувався значно рідше та несистематично.

Різноманітність цих концепцій підкреслює складність процесу повернення військових до цивільного життя, що вимагає розробки різноманітних стратегій підтримки та методів оцінювання.

Отже, наукові підходи до адаптації військовослужбовців еволюціонують, відображаючи зміни в суспільстві та нове розуміння суті й завдань цього процесу. Болгарські вчені Венелін Терзієв і Севдаліна Дімітрова у своїй праці виділяють три ключові моделі соціальної адаптації військових: інституційну, частково інституційну та позаінституційну.

Інституційна модель притаманна країнам із розвиненою правовою базою, індустріальною або постіндустріальною економікою та демократичним ладом. Вона передбачає значну соціальну підтримку військових та їхніх родин, яка часто є вищою за загальнонаціональні стандарти. Це сприяє підвищенню престижу військової професії, встановлює чітке правове регулювання, контрактну систему служби та контроль з боку громадянського суспільства. [17, с. 18].

Частково інституційна модель характерна для країн, де система соціального захисту розвинена недостатньо, і соціальні гарантії для військових надаються непослідовно. У таких державах матеріальне забезпечення

військовослужбовців є на середньому рівні, проте престиж професії нижчий, ніж у країнах з інституційною моделлю. Крім того, тут можливе залучення військових до виконання нетипових завдань, що іноді суперечить законодавству, а армія відчуває труднощі з набором нових кадрів.

Надінституційна модель спостерігається в країнах, де військові мають значний вплив на уряд або навіть контролюють його. У таких державах армія фактично діє за законами воєнного часу, активно втручається в управління суспільством, а військовослужбовці мають значні соціальні та економічні переваги порівняно з цивільним населенням.

Ці моделі показують, як соціально-економічні фактори впливають на армію та систему соціального забезпечення військовослужбовців у різних країнах. Вони наголошують на тому, що інституціоналізація армії є ключем до успішної адаптації військових до цивільного життя. Автори правильно акцентують увагу на тому, як економічні, соціальні та політичні обставини формують моделі соціального захисту військових.

Класифікація армії як соціального інституту (інституційна, частково інституційна або надінституційна) узгоджується з запропонованими моделями. Це підкреслює взаємозв'язок між рівнем інституціоналізації соціальних інститутів і функціями армії. У суспільстві, де армія виконує лише інституційні функції, складно уявити розвинену систему соціального захисту, і навпаки. Тому, важливо враховувати соціальні функції, які суспільство покладає на армію та її систему соціального захисту.

Більшість досліджень адаптації військовослужбовців зосереджуються на психологічних, медичних та соціально-психологічних аспектах, часто ігноруючи соціальний контекст. Проте, деякі дослідники виділяють три ключові культурні фактори, що впливають на перехід військових до цивільного життя: соціалізацію, гендер та ідентичність.

1. Соціалізація. Служба в армії передбачає жорстку систему соціалізації, де все чітко регламентовано, контролюється, а альтернативні моделі поведінки практично відсутні. Це призводить до формування глибокої ідентифікації з

військовою структурою, що може ускладнити адаптацію до більш гнучких і менш регламентованих цивільних умов.

2. Гендерний аспект. У військовій сфері важливим є не стільки дотримання традиційних гендерних ролей, скільки засвоєння специфічних “чоловічих” цінностей, таких як ієрархічність, фізична та емоційна витривалість, здатність долати труднощі, впевненість у собі та агресивність. Ці цінності, хоч і цінні у військовій службі, можуть створювати труднощі в цивільному житті, де більшою мірою цінуються емоційний інтелект, демократичні підходи та гнучкість у міжособистісних відносинах [24, с. 415].

Процес адаптації військовослужбовців до цивільного життя тісно пов’язаний з їхньою військовою ідентичністю, яка формується під впливом особливостей армії як інституту та соціокультурних факторів. Дослідження показують, що те, як ветерани сприймають себе як військових, значною мірою визначає їхню здатність успішно інтегруватися в цивільне середовище. Важливо враховувати, що військовослужбовці відчують себе активними учасниками армійського життя, а не просто виконавцями наказів, що впливає на їхні очікування та потреби під час переходу до цивільного життя.

Формування їхньої ідентичності тісно пов’язане з символічними атрибутами, такими як зброя, техніка та знаки розрізнення, які визначають їхнє місце в ієрархії, владні повноваження та професійні навички. У цивільному житті ці символічні цінності трансформуються та набувають іншого значення для формування особистості.

Британські дослідники запропонували цікавий погляд на перехід від військової служби до цивільного життя, проаналізувавши його через призму теорії П’єра Бурдьє. У своїй роботі «Перехід від військового до цивільного життя: вивчення культурної компетенції» вони використали концепції габітусу, капіталу та соціального поля [17].

Військовий габітус, сформований цінностями колективізму, визнання заслуг і чіткої ієрархії, трансформується після завершення служби. Змінюється не лише соціальне оточення, але й соціальне поле, де колишній

військовослужбовець змушений пристосовуватися до нових, часто суперечливих ролей, що може ускладнити адаптацію.

У цивільному житті ветеранам необхідно розвивати культурну компетенцію, тобто розуміння нових соціальних норм, які відрізняються від армійських. Культурна компетенція, як здатність розрізняти прийнятну та неприйнятну поведінку в різних соціальних ситуаціях, є ключовим фактором успішної інтеграції.

Теорія Бурдье дозволяє глибше зрозуміти, як військовий досвід та сформована в армії ідентичність можуть впливати на процес адаптації ветеранів до цивільного життя, як позитивно, так і негативно. Культурний капітал, набутий під час служби, має цінність, але потребує адаптації для ефективного використання у цивільних умовах, що сприяє працевлаштуванню та загальній інтеграції. Зарубіжні дослідники, використовуючи подібні теоретичні підходи, не лише вивчають культурні аспекти адаптації, але й досліджують, як ці аспекти формують саме розуміння адаптації. Важливим прикладом є робота Едгара Джонса “Історичні підходи до бойових розладів” [21]. Джонс показує, що не лише методи соціальної адаптації, але й фізичні та психологічні розлади, пов’язані з військовою службою, мають глибоке коріння в культурі.

Дослідження Джонса, охоплюючи період від часів до 1914 року до війни в Іраку, демонструє, що культурний контекст суттєво впливає на визначення та класифікацію захворювань, пов’язаних з бойовими діями. Він показує, як суспільство, залежно від історичного періоду та технологічного розвитку, по-різному інтерпретує та називає ці розлади. Наприклад, “розлади функції серця” були типовими до механізації війни, тоді як Перша світова війна породила термін “контузія”, а сучасні конфлікти характеризуються діагностуванням ПТСР. Ці зміни відображають не лише прогрес у медицині та зміну характеру війни, але й культурні особливості епохи. Зокрема, розвиток кардіології у ХІХ столітті та специфіка тогочасних бойових дій сприяли акценту на серцевих проблемах як основних. [23].

Джонс стверджує, що культура створює підґрунтя для виникнення нових медичних інтерпретацій, які узгоджуються з суспільними уявленнями певної епохи. Це впливає на сприйняття симптомів як ветеранами, так і лікарями, оскільки суспільство та медична спільнота зосереджуються на тих проблемах, які є предметом широкого обговорення. Такий підхід безпосередньо впливає на соціальну адаптацію військовослужбовців, визначаючи, які саме розлади отримують суспільне визнання та фінансову підтримку в процесі реабілітації. Крім того, суспільні переконання впливають на те, як ветерани висловлюють свої потреби та запити, підкреслюючи соціокультурну обумовленість процесу адаптації.

Варто відмітити, що існують альтернативні теоретичні рамки, які можуть доповнити або навіть запропонувати більш нюансоване розуміння адаптації військових до цивільного життя в різних культурних контекстах, ніж теорія Бурдьє. Ось декілька з них:

1) Теорія соціальної ідентичності (Social Identity Theory) та Теорія самокатегоризації (Self-Categorization Theory). Ці теорії, розроблені Анрі Таджфелом та Джоном Тернером, акцентують на тому, як люди визначають себе через членство в соціальних групах. Перехід від військової ідентичності до цивільної може бути складним процесом переоцінки та перекатегоризації, особливо якщо військова ідентичність була центральною для самовизначення. Ці теорії допомагають зрозуміти, як ветерани можуть шукати нові групи, щоб задовольнити потребу в соціальній ідентичності та підтримці [27].

2) Теорія соціального капіталу (Social Capital Theory). Ця теорія, популяризована Джеймсом Коулманом та Робертом Патнемом, підкреслює важливість соціальних зв'язків та мереж для досягнення індивідуальних та колективних цілей. Військові, які повертаються до цивільного життя, можуть зіткнутися з втратою соціального капіталу, який вони мали у військовій спільноті. Адаптація вимагає відновлення або створення нових соціальних зв'язків, які можуть забезпечити підтримку, інформацію та можливості [24].

3) Теорія транзицій (Transition Theory). Ця теорія, розроблена Ненсі Шлоссберг, розглядає адаптацію як процес переходу між різними ролями та середовищами. Вона акцентує на важливості оцінки ситуації, себе та підтримки, доступної під час переходу. Адаптація до цивільного життя є значною транзицією, яка вимагає від військових розвитку нових навичок, адаптації до нових норм та цінностей, а також пошуку підтримки для подолання викликів [18].

4) Теорія стійкості (Resilience Theory). Ця теорія фокусується на здатності людей адаптуватися та відновлюватися після травматичних подій або стресових ситуацій. Військова служба може бути пов'язана з травматичним досвідом, і стійкість є ключовим фактором успішної адаптації до цивільного життя. Ця теорія підкреслює важливість розвитку особистих ресурсів, соціальної підтримки та позитивного мислення для подолання труднощів [29].

5) Культурно-специфічні підходи. Важливо враховувати, що адаптація до цивільного життя може суттєво відрізнятися в різних культурах. Культурні цінності, соціальні норми та очікування можуть впливати на те, як військові сприймають та переживають перехід до цивільного життя. Дослідження, які враховують культурні особливості, можуть надати більш точне розуміння адаптації в конкретному контексті [31].

Отже, соціальна адаптація військовослужбовців – це складний і багатогранний процес, який супроводжується різними суспільними уявленнями про його функції та цілі. Не існує єдиного погляду на те, яким має бути результат адаптації ветеранів для суспільства. Для одних соціальна адаптація – це форма компенсації, що передбачає пільги та підтримку. Для інших – це повернення до звичного життя або забезпечення базових потреб, враховуючи психологічні наслідки війни. Водночас, є ті, хто бачить у ветеранах ресурс для розвитку суспільства, очікуючи від них активної участі в різних сферах життя.

1.2 Комплекс механізмів реалізації державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій в Україні

Соціальна, культурна та професійна адаптація ветеранів-учасників бойових дій має надзвичайне значення для їхнього повноцінного повернення до мирного життя та інтеграції в суспільство. Основні аспекти впливу адаптації представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Характеристика впливу соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Напрямки адаптації	Характеристика впливу
1	2
Соціальна адаптація	
Відновлення соціальних зв'язків	Бойові дії можуть призвести до розриву соціальних зв'язків з родиною, друзями та громадою. Соціальна адаптація допомагає ветеранам відновити ці зв'язки, знайти нові соціальні групи та відчувати себе частиною суспільства
Подолання відчуження та ізоляції	Травматичний досвід війни може призвести до відчуження та ізоляції. Соціальна адаптація сприяє подоланню цих проблем, надаючи ветеранам можливість спілкуватися з іншими, ділитися своїми переживаннями та отримувати підтримку.
Покращення психічного здоров'я	Соціальна підтримка є важливим фактором для психічного здоров'я ветеранів. Соціальна адаптація допомагає зменшити рівень стресу, тривоги та депресії, а також запобігти розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР).
Зменшення ризику девіантної поведінки	Відсутність соціальної адаптації може призвести до девіантної поведінки, такої як зловживання алкоголем або наркотиками, насильство та злочинність. Соціальна адаптація допомагає ветеранам знайти позитивні способи самореалізації та інтегруватися в суспільство
Культурна адаптація	
Повернення до мирних цінностей та норм	Війна може змінити цінності та норми ветеранів. Культурна адаптація допомагає їм повернутися до мирних цінностей та норм, зрозуміти зміни, що відбулися в суспільстві за час їхньої відсутності, та адаптуватися до них

Продовження таблиці 1.2

1	2
Подолання культурного шоку	Повернення до мирного життя може викликати культурний шок, особливо якщо ветерани тривалий час перебували в зоні бойових дій. Культурна адаптація допомагає їм подолати цей шок, зрозуміти та прийняти зміни в культурі та суспільстві
Збереження національної ідентичності	Культурна адаптація допомагає ветеранам зберегти свою національну ідентичність та відчувати себе частиною української культури
Розуміння та повага до інших культур	Культурна адаптація сприяє розумінню та повазі до інших культур, що важливо для інтеграції ветеранів у багатокультурне суспільство
Професійна адаптація	
Повернення до трудової діяльності	Багато ветеранів стикаються з труднощами при поверненні до трудової діяльності після війни. Професійна адаптація допомагає їм знайти роботу, отримати нові навички та адаптуватися до вимог сучасного ринку праці
Підвищення конкурентоспроможності	Професійна адаптація допомагає ветеранам підвищити свою конкурентоспроможність на ринку праці, надаючи їм можливість отримати нову освіту, пройти перекваліфікацію або підвищити кваліфікацію
Подолання професійного вигорання	Війна може призвести до професійного вигорання. Професійна адаптація допомагає ветеранам подолати це вигорання, знайти нову мотивацію та повернутися до продуктивної трудової діяльності
Економічна незалежність	Професійна адаптація сприяє економічній незалежності ветеранів, що дозволяє їм забезпечувати себе та свої сім'ї, а також брати активну участь у житті суспільства

Важливо зазначити, що соціальна, культурна та професійна адаптація тісно пов'язані між собою. Успішна адаптація в одній сфері сприяє успішній адаптації в інших сферах. Наприклад, соціальна підтримка може допомогти ветеранам знайти роботу, а професійна діяльність може сприяти їхній соціальній інтеграції.

Отже, соціальна, культурна та професійна адаптація ветеранів-учасників бойових дій є важливим завданням для суспільства. Успішна адаптація ветеранів сприяє їхньому повноцінному поверненню до мирного життя, покращенню їхнього психічного та фізичного здоров'я, а також зміцненню українського суспільства.

Аналіз еволюції системи соціальної підтримки ветеранів в Україні показує три чіткі періоди:

1. Перший етап (1991-2014). Період після здобуття незалежності, коли основну частину ветеранів склали особи пенсійного віку, учасники війн ХХ століття, зокрема Другої світової та локальних конфліктів.

2. Другий етап (2014-2022). Етап трансформації системи, що розпочався після Революції Гідності та початку АТО/ООС, коли виникла потреба в адаптації до нових викликів, пов'язаних з участю в бойових діях сучасного типу.

3. Третій етап (з 2022). Період повномасштабного вторгнення РФ, який характеризується нагальною необхідністю кардинальної зміни підходів до комплексної соціальної підтримки ветеранів, військовослужбовців та їхніх сімей.

На першому етапі, за даними Держкомстату України на 2008 рік, пенсійне забезпечення отримували значні групи ветеранів: 219 090 учасників бойових дій, 227 041 осіб з інвалідністю внаслідок війни, 435 051 сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, 2 080 060 учасників війни та 140 осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною [22]

У період з 2014 по 2022 рік, що характеризується збройною агресією РФ проти України, в українському законодавстві з'явилися нові категорії ветеранів війни, включаючи постраждалих учасників Революції Гідності та учасників АТО/ООС. Це призвело до зміни "портрету" ветерана та виникнення нових викликів, що вимагали перегляду пріоритетів і створення нових механізмів соціальної підтримки для ветеранів та їхніх сімей. Станом на 1 липня 2021 року було зареєстровано 423 076 учасників АТО/ООС, які офіційно отримали статус ветерана війни. Значна частина з них зазнала поранень або пережила психотравмуючі події. [25].

Другий етап характеризувався спробами адаптувати існуючу систему соціального захисту ветеранів до їхніх нагальних потреб, зосереджуючись на реабілітаційних та реадaptaційних послугах. Однак, такий підхід не забезпечував комплексного вирішення системних проблем, оскільки був спрямований на ситуативне реагування на запити ветеранів за допомогою наявних методик, а не на фундаментальну зміну принципів організації роботи системи в цілому.

З метою подолання недоліків існуючої системи, 5 грудня 2018 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову № 1021, що започаткувала Державну цільову програму з реабілітації та реадаптації постраждалих учасників Революції Гідності, АТО/ООС та інших захисників України на період до 2023 року. Програма була спрямована на забезпечення якісної психологічної, соціальної, медичної та фізичної реабілітації, а також на впровадження інноваційних моделей організації реабілітаційних послуг, включаючи залучення членів сімей ветеранів до процесу відновлення [17].

Проте на другому етапі (до 24 лютого 2022 року) в системі соціального захисту ветеранів в Україні залишалися невирішеними кілька системних проблем, які представлено на рис. 1.2.

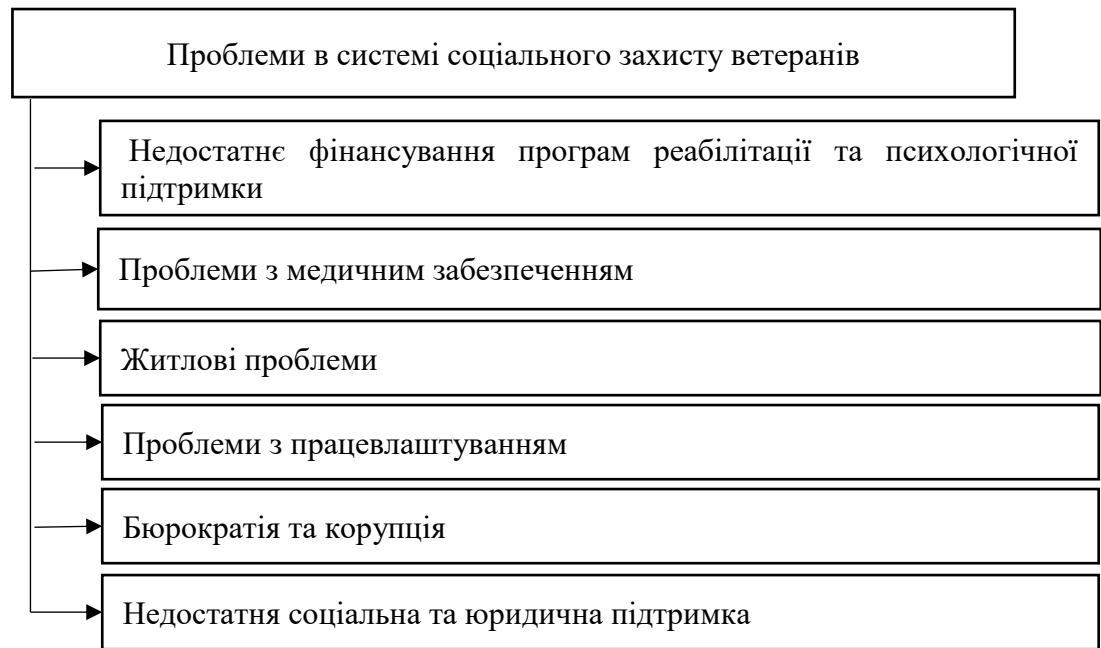

Рис. 1.2. Проблеми в системі соціального захисту ветеранів в Україні до 24 лютого 2022 року

Означені системні проблеми ускладнювали процес соціальної адаптації та інтеграції ветеранів у суспільство, негативно впливали на їх здоров'я та добробут.

Третій етап відзначається значним збільшенням кількості осіб, які отримали або потенційно можуть отримати статус ветерана війни. З 24 лютого

2022 року більшість ветеранів АТО/ООС повернулися до лав силових структур України.

Після 24 лютого 2022 року, у зв'язку зі значним збільшенням кількості ветеранів війни, державна підтримка ветеранів зазнала суттєвих змін та адаптацій. На рис. 1.3 представлено основні напрямки цих змін.

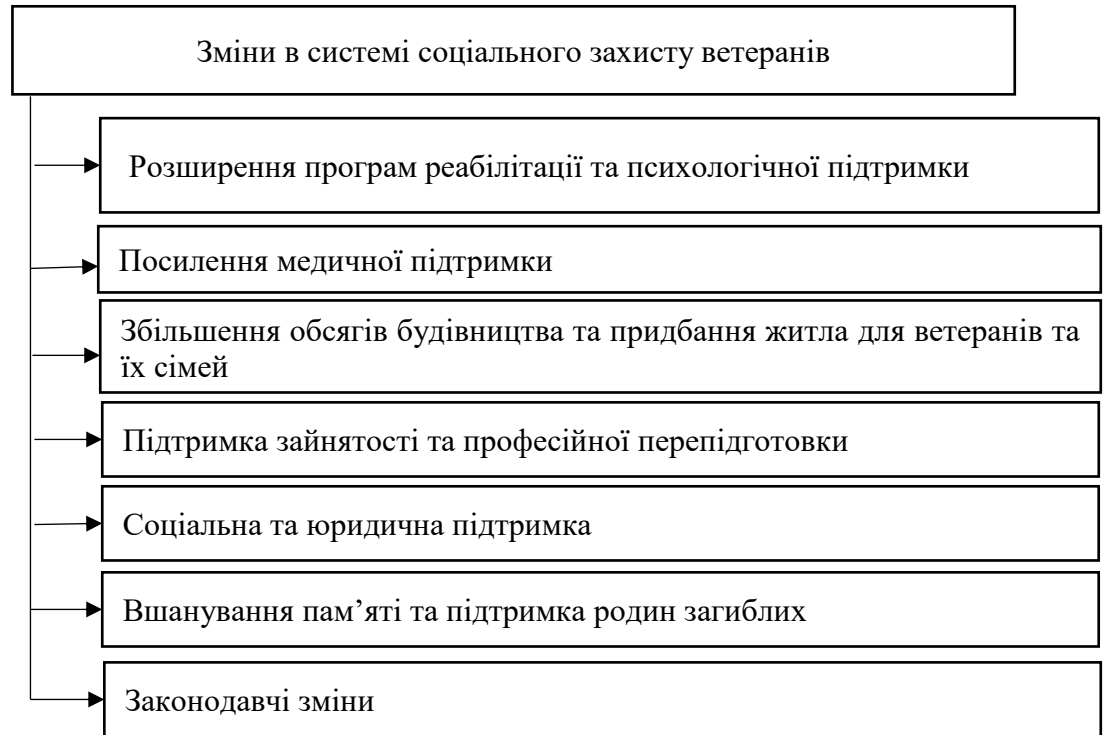

Рис. 1.3. Напрямки змін в системі соціального захисту ветеранів в Україні після 24 лютого 2022 року

Ці зміни спрямовані на забезпечення гідного рівня життя та підтримки ветеранів війни, які захищають суверенітет та територіальну цілісність України.

Надалі здійснимо аналіз реабілітаційних заходів, що розроблені та впроваджуються в Україні на сучасному етапі (рис. 1.4).

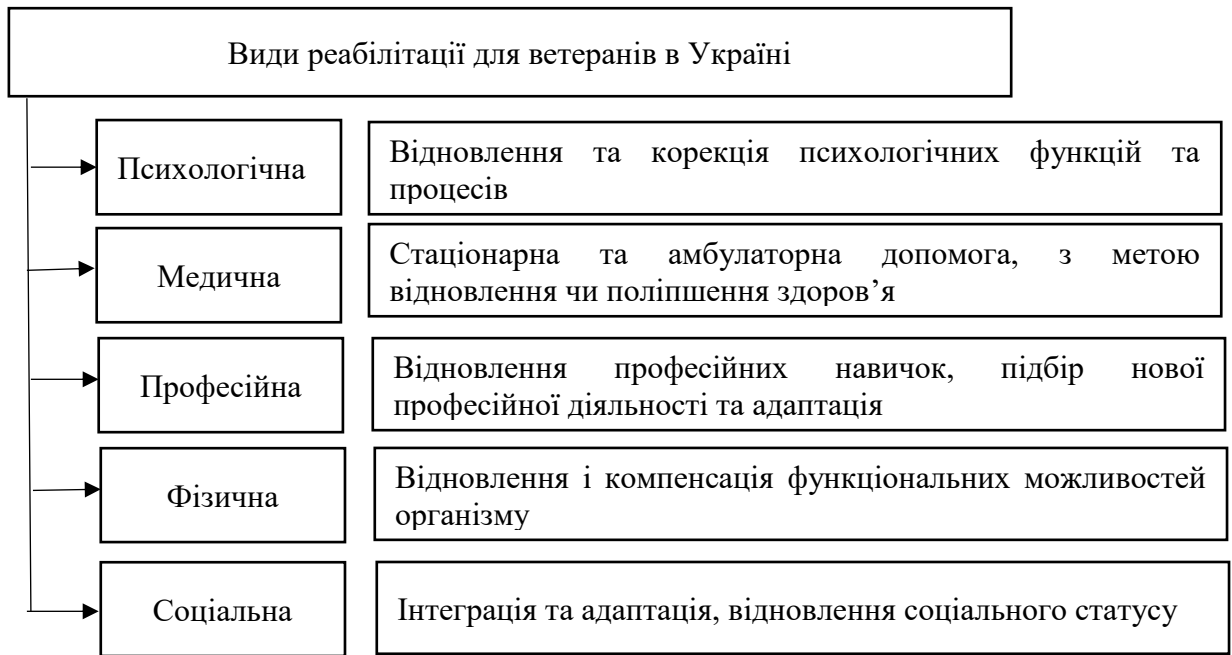

Рис. 1.4. Основні види реабілітації для ветеранів

Згідно з результатами щорічного дослідження Українського ветеранського фонду, проведеного восени 2024 року, потреби ветеранів у цивільному житті є різноманітними. Найбільш актуальною проблемою є працевлаштування, на яку вказали 49,7% опитаних. Крім того, значна частина ветеранів потребує психологічної допомоги (18,7%), медичного обслуговування (12,8%), юридичних консультацій (8,6%), освітніх можливостей (4,5%) та інформаційної підтримки (5,7%).[27]. На рис. 1.5 представлено порівняння результатів опитування за 2023-2024 рр. з метою виявлення тенденцій в потребах ветеранів.

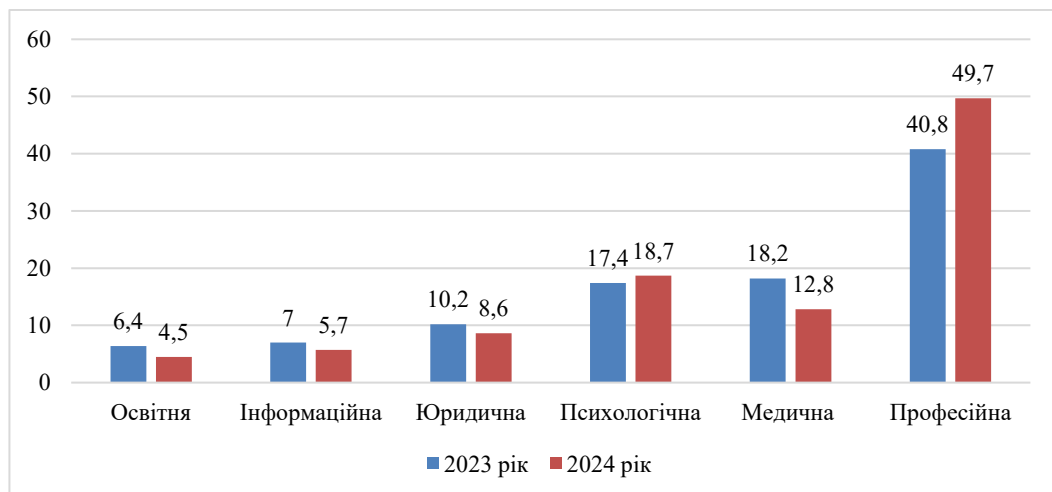

Рис. 1.5. Порівняння показників найбільших потреб у підтримці ветеранів за 2023-2024 рр.

Як бачимо з рис. 1.5, в 2024 році суттєво зростають потреби в професійній та психологічній підтримці. Професійна реабілітація – це комплексний процес, що включає професійну орієнтацію, навчання та адаптацію на робочому місці. Вона спрямована на відновлення або набуття професійних навичок і може бути розпочата ще під час лікування, щоб допомогти людині повернутися до роботи або освоїти нову професію. [7].

Психологічна реабілітація є надзвичайно важливою для ветеранів, які повертаються з бойових дій. Вони можуть страждати від бойового стресу, що проявляється через повторні переживання травматичних подій з інтенсивними емоціями, дезорієнтацією та страхом. Також можливі уникнення спогадів, відчуття ізоляції, амнезія, провина, безнадія, втрата працездатності та інтересу до життя, суїцидальні думки, різкі зміни настрою, дратівливість, безсоння, тривожність і панічні атаки. Ці симптоми можуть призвести до антисоціальної поведінки та серйозних проблем із психічним здоров'ям. [11].

У ветеранів психологічні проблеми, такі як розлади, пов'язані зі зловживанням психоактивними речовинами, депресія, тривожні розлади, прояви гніву та інші, часто виникають не відразу після повернення, а з часом. Тому вкрай важливо своєчасно оцінювати їхній психологічний стан, прогнозувати можливий розвиток розладів і вживати відповідних лікувальних та реабілітаційних заходів. [14].

Відповідно до постанови КМУ №1338 від 29.11.2022, психологічна допомога ветеранам в Україні організована на трьох рівнях. Перший рівень включає соціально-психологічну підтримку, соціальний супровід, адаптацію та консультування, які надаються фахівцями соціальної сфери. Другий рівень – це безпосередньо психологічна допомога, а третій – комплексна медико-психологічна допомога. На другому та третьому рівнях працюють фахівці з психологічною або медичною освітою. [15].

Медична реабілітація ветеранів – це комплексний підхід, що включає медичні процедури, спрямовані на запобігання погіршенню здоров'я та втраті працездатності. Її мета – ефективне відновлення порушених функцій організму,

профілактика ускладнень і рецидивів захворювань, а також сприяння швидкому поверненню ветеранів до роботи [9]. Відповідно до Наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я в системі Міністерства оборони України (2017)» до закладів охорони здоров'я, що надають медичну реабілітацію ветеранам, входять «лікарняні, амбулаторно-поліклінічні, санаторно-курортні, санітарно-профілактичні заклади, а також реабілітаційні центри» [4].

Медична реабілітація відіграє вирішальну роль у відновленні ветеранів. Для досягнення успіху важливі такі фактори: своєчасний початок реабілітаційних заходів, їх безперервність і послідовність на кожному етапі, а також комплексний підхід до надання послуг. Усі види реабілітації повинні бути взаємопов'язані та інтегровані, щоб забезпечити не лише відновлення здоров'я ветерана, а й його працездатності, соціального статусу та адаптацію до повноцінного життя в родині, суспільстві та на роботі. [9]

В Україні реалізація державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій здійснюється через комплекс механізмів, які включають законодавчі, інституційні, фінансові та програмні інструменти (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Складові механізму реалізації соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій в Україні

Інструменти механізму	Характеристика
1	2
1. Законодавча база	
Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”	закон визначає статус ветеранів війни, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їх сімей, а також встановлює основні гарантії їх соціального захисту, включаючи адаптацію
Інші закони та нормативно-правові акти	інші закони, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та відомств, які регулюють окремі аспекти соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів..

Продовження таблиці 1.3

1	2
2. Інституційна структура	
Міністерство у справах ветеранів України	Є центральним органом виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, зокрема, за їх адаптацію
Обласні та місцеві органи влади	Обласні та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування відповідають за реалізацію державної політики на місцевому рівні, включаючи організацію та забезпечення надання послуг з адаптації ветеранам
Центри зайнятості	Надають послуги з професійної орієнтації, навчання та перекваліфікації ветеранів, сприяють їх працевлаштуванню
Медичні заклади	Забезпечують надання медичної допомоги, психологічної реабілітації та санаторно-курортного лікування ветеранам
Громадські організації	Відіграють важливу роль у наданні підтримки ветеранам, організації заходів з їх соціальної та культурної адаптації, а також у захисті їх прав та інтересів
3. Фінансове забезпечення	
Державний бюджет	Фінансування заходів з адаптації ветеранів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, передбачених у відповідних бюджетних програмах
Місцеві бюджети	Органи місцевого самоврядування можуть передбачати кошти у місцевих бюджетах для фінансування додаткових заходів з адаптації ветеранів на місцевому рівні
Міжнародна допомога	Україна отримує фінансову допомогу від міжнародних організацій та країн-партнерів для підтримки ветеранів, зокрема, для реалізації програм з їх адаптації
Благодійні внески	Залучаються благодійні внески від фізичних та юридичних осіб для підтримки ветеранів та реалізації програм з їх адаптації
4. Програмні інструменти	
Державні цільові програми	Розробляються та реалізуються державні цільові програми, спрямовані на вирішення конкретних проблем ветеранів, зокрема, на їх соціальну, культурну та професійну адаптацію
Регіональні та місцеві програми	Органи місцевого самоврядування розробляють та реалізують регіональні та місцеві програми, які враховують потреби ветеранів на відповідній території
Програми психологічної реабілітації	Забезпечують надання психологічної допомоги та реабілітації ветеранам, які потребують такої підтримки
Програми професійного навчання та перекваліфікації	Надають ветеранам можливість отримати нову професію або підвищити кваліфікацію, що сприяє їх працевлаштуванню
Культурні та спортивні заходи	Організуються культурні та спортивні заходи для ветеранів, які сприяють їх соціальній інтеграції та психологічному відновленню

Функціонування розглянутого механізму реалізації адаптації ветеранів в Україні забезпечується з допомогою наступних механізмів координації та моніторингу:

1) Міжвідомчі комісії та робочі групи. В Україні створено міжвідомчі комісії та робочі групи для координації діяльності різних органів влади та організацій, залучених до реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів.

2) Моніторинг та оцінка ефективності програм. Здійснюється моніторинг та оцінка ефективності програм з адаптації ветеранів, що дозволяє вносити необхідні корективи та покращувати їх результативність.

3) Зворотний зв'язок з ветеранами. Забезпечується зворотний зв'язок з ветеранами, що дозволяє враховувати їх потреби та побажання при розробці та реалізації програм з адаптації.

Проте, незважаючи на досить широкий інструментарій системи реабілітації та адаптації ветеранів, все ж присутні певні проблеми та виклики, притаманні сучасному механізму інтеграції військових до соціуму:

1. Недостатнє фінансування: Недостатнє фінансування програм з адаптації ветеранів є однією з основних проблем.

2. Недосконалість законодавчої бази: Законодавча база потребує подальшого удосконалення з метою забезпечення більш ефективного соціального захисту ветеранів.

3. Недостатня координація між органами влади: Недостатня координація між різними органами влади та організаціями, залученими до реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів.

4. Недостатня поінформованість ветеранів про їх права та можливості: Ветерани часто не знають про свої права та можливості, що ускладнює їх адаптацію до цивільного життя.

5. Психологічні проблеми: Багато ветеранів потребують психологічної допомоги та реабілітації, але доступ до таких послуг є обмеженим.

Таким чином, реалізація державної політики соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу та спільних зусиль органів влади, громадських організацій та самих ветеранів.

1.3 Світовий досвід системи адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Існує кілька успішних моделей адаптації ветеранів, які застосовуються в інших країнах. Найбільш відомими та ефективними з них є моделі США, Австралії, Канади та Ізраїлю.

Модель США використовує комплексний підхід з акцентом на психічне здоров'я та працевлаштування. США мають розвинену систему підтримки ветеранів, яка включає широкий спектр послуг, від медичної допомоги (особливо психіатричної) до програм працевлаштування та освіти. Важлива роль відводиться Veterans Affairs (VA) – федеральному департаменту, який координує більшість програм [12].

На відміну від чинної державної програми в Україні, у США при Департаменті у справах ветеранів діє комплексна Програма сприяння перехідному періоду (TAP). TAP не лише допомагає військовослужбовцям адаптуватися до цивільного життя, але й забезпечує їх ресурсами для емоційної, трудової та фінансової стабільності. Крім того, програма створює мережу підтримки для ветеранів та їхніх сімей, сприяє перекваліфікації та допомагає будувати кар'єру в цивільних професіях. [10].

Ключові елементами моделі є:

1. Медична допомога. Широкий доступ до медичних послуг, включаючи психіатричну допомогу, лікування ПТСР, залежностей та інших проблем психічного здоров'я.

2. Програми працевлаштування. Спеціалізовані програми, які допомагають ветеранам знайти роботу, отримати професійну освіту або започаткувати власний бізнес.

3. Житлове забезпечення. Програми допомоги з житлом, включаючи субсидії, пільгові кредити та тимчасове житло для бездомних ветеранів.

4. Освітні програми. Пільги на навчання в коледжах та університетах, а також програми професійної перепідготовки.

5. Підтримка сім'ї. Послуги підтримки для сімей ветеранів, включаючи консультації, фінансову допомогу та догляд за дітьми.

Наступною є модель Австралії, де здійснюється акцент на соціальну інтеграцію та підтримку спільноти. Австралія робить акцент на соціальній інтеграції ветеранів та підтримці спільноти. Важлива роль відводиться громадським організаціям та волонтерам, які надають підтримку ветеранам та їх сім'ям [27].

Ключовими елементами австралійської моделі є:

1. Програми соціальної інтеграції. Заходи, які допомагають ветеранам налагодити соціальні зв'язки, знайти нових друзів та відчувати себе частиною спільноти.

2. Підтримка спільноти. Залучення громадських організацій та волонтерів до надання підтримки ветеранам та їх сім'ям.

3. Програми наставництва. Залучення досвідчених ветеранів до наставництва для нових ветеранів, які потребують підтримки та порад.

4. Культурні та спортивні заходи. Організація культурних та спортивних заходів для ветеранів, які сприяють їх соціальній інтеграції та психологічному відновленню.

Також досить успішною є модель Канади, де здійснюється акцент на індивідуальний підхід та координацію послуг. Канада робить акцент на індивідуальному підході до кожного ветерана та координації послуг, які їм надаються. Важлива роль відводиться кейс-менеджерам, які допомагають ветеранам отримати доступ до необхідних послуг та підтримки [14].

Варто виділити ключові елементи канадської моделі підтримки ветеранів:

1. Індивідуальний підхід. Оцінка потреб кожного ветерана та розробка індивідуального плану адаптації.

2. Кейс-менеджмент. Надання послуг кейс-менеджерів, які допомагають ветеранам отримати доступ до необхідних послуг та підтримки.

3. Координація послуг. Забезпечення координації між різними організаціями та установами, які надають послуги ветеранам.

4. Програми професійної реабілітації. Надання послуг професійної реабілітації ветеранам, які мають інвалідність або проблеми зі здоров'ям.

Також Ізраїль має великий досвід роботи з ветеранами, які пережили травматичні події. Акцент робиться на психологічній реабілітації та підтримці сім'ї [8].

Ключовими елементами моделі адаптації військових Ізраїлю є:

1. Психологічна реабілітація. Широкий спектр послуг психологічної реабілітації, включаючи індивідуальну та групову терапію, арт-терапію та інші методи.

2. Підтримка сім'ї. Послуги підтримки для сімей ветеранів, включаючи консультації, фінансову допомогу та догляд за дітьми.

3. Програми соціальної адаптації. Заходи, які допомагають ветеранам повернутися до нормального життя та налагодити соціальні зв'язки.

4. Спеціалізовані центри реабілітації. Створення спеціалізованих центрів реабілітації для ветеранів, які потребують інтенсивної психологічної допомоги.

Варто відмітити, що в державній політиці підтримки ветеранів в Україні передбачено врахування досвіду інших країн, які успішно інтегрували велику кількість ветеранів у суспільство після збройних конфліктів. Це відображено в нормативно-правових актах, стратегіях та програмах, спрямованих на соціальний захист, реабілітацію та адаптацію ветеранів [19].

Основні напрямки адаптації іноземного досвіду:

1. Психологічна реабілітація та підтримка.

- Ізраїль має значний досвід у наданні психологічної допомоги ветеранам, які страждають від ПТСР та інших психічних розладів. Україна

адаптує ізраїльські моделі психологічної реабілітації, які включають індивідуальну та групову терапію, арт-терапію, музикотерапію та інші методи.

- США мають розвинену систему психологічної підтримки ветеранів, яка включає мережу центрів ветеранів, програми консультування та лікування, а також підтримку сімей ветеранів. Україна переймає американський досвід у створенні центрів психологічної допомоги ветеранам та їхнім сім'ям, а також у розробці програм навчання для психологів та соціальних працівників, які працюють з ветеранами.

- Канада має успішний досвід у використанні майндфулнес-терапії та інших методів саморегуляції для допомоги ветеранам у подоланні стресу та тривоги. Україна адаптує канадські практики майндфулнес-терапії для використання в програмах психологічної реабілітації ветеранів.

2. Професійна перепідготовка та працевлаштування.

- Німеччина має розвинену систему професійної перепідготовки та працевлаштування ветеранів, яка включає програми навчання, стажування та підтримку підприємницької діяльності. Україна адаптує німецький досвід у створенні програм професійної перепідготовки для ветеранів, які враховують потреби ринку праці та індивідуальні можливості ветеранів.

- Австралія має успішний досвід у підтримці ветеранського бізнесу, який включає надання фінансової допомоги, консультацій та менторської підтримки. Україна переймає австралійський досвід у створенні програм підтримки ветеранського бізнесу, які допомагають ветеранам започаткувати власну справу та досягти успіху.

- Велика Британія має програми, які заохочують роботодавців наймати ветеранів на роботу, надаючи їм податкові пільги та інші стимули. Україна розглядає можливість адаптації британського досвіду у створенні програм заохочення роботодавців до працевлаштування ветеранів.

3. Соціальна адаптація та інтеграція.

- Франція має програми, які сприяють соціальній адаптації та інтеграції ветеранів у суспільство, включаючи організацію культурних та

спортивних заходів, підтримку ветеранських організацій та надання соціальних послуг. Україна адаптує французький досвід у створенні програм соціальної адаптації та інтеграції ветеранів, які допомагають їм відновити соціальні зв'язки та повернутися до активного життя.

- Польща має успішний досвід у створенні ветеранських центрів, які надають ветеранам широкий спектр послуг, включаючи психологічну допомогу, юридичну консультацію, соціальну підтримку та організацію дозвілля. Україна переймає польський досвід у створенні ветеранських центрів, які стають місцем зустрічі та підтримки для ветеранів.

Розглянемо конкретні приклади адаптованих практик:

1. Створення центрів психологічної допомоги ветеранам за ізраїльською моделлю. В Україні створено мережу центрів психологічної допомоги ветеранам, які надають безкоштовні послуги психологічного консультування та терапії [15].

2. Розробка програм професійної перепідготовки для ветеранів за німецькою моделлю. В Україні розроблено програми професійної перепідготовки для ветеранів, які враховують потреби ринку праці та індивідуальні можливості ветеранів.

3. Створення програм підтримки ветеранського бізнесу за австралійською моделлю. В Україні створено програми підтримки ветеранського бізнесу, які надають фінансову допомогу, консультації та менторську підтримку ветеранам, які хочуть започаткувати власну справу [13].

4. Запровадження програм майндфулнес-терапії для ветеранів за канадською моделлю. В Україні запроваджено програми майндфулнес-терапії для ветеранів, які допомагають їм подолати стрес та тривогу.

Адаптація іноземного досвіду є важливим кроком у покращенні системи підтримки ветеранів в Україні. Проте, важливо враховувати особливості українського контексту та адаптувати іноземні практики до місцевих умов. Необхідно також забезпечити достатнє фінансування програм підтримки ветеранів та залучити до їх реалізації кваліфікованих фахівців.

У перспективі, Україна може стати лідером у сфері підтримки ветеранів, використовуючи найкращі світові практики та розробляючи власні інноваційні підходи. Це сприятиме успішній адаптації та інтеграції ветеранів у суспільство, а також зміцненню національної безпеки та стабільності.

Висновки до першого розділу

В контексті ветеранів-учасників бойових дій, адаптація визначається як динамічний процес пристосування особистості до нових умов життя після повернення з зони бойових дій, що включає в себе відновлення фізичного та психічного здоров'я, соціальної інтеграції, професійної реалізації та культурної ідентичності. Адаптація є більш глибоким та тривалим процесом, ніж просте пристосування, оскільки передбачає не лише зовнішні зміни, але й внутрішню трансформацію особистості, її цінностей та переконань.

Важливо розрізнити поняття адаптації та реадaptaції. Рееадaptaція стосується повторного пристосування до умов, які були знайомі ветерану до участі в бойових діях, але які могли зазнати змін за час його відсутності. Цей процес може бути ускладнений травматичним досвідом, отриманим під час бойових дій, що впливає на сприйняття навколишнього світу та міжособистісні відносини.

В Україні створено законодавчу та інституційну основу для соціального захисту ветеранів, яка включає широкий спектр пільг та заходів, спрямованих на їхню реабілітацію та повернення до цивільного життя, а також визнання їхнього внеску у захист країни. Однак, відсутність єдиного органу, відповідального за потреби ветеранів, призводить до надмірної бюрократії, слабкої координації між міністерствами та розмитості їхніх функцій. Це ускладнює процеси отримання послуг для ветеранів та їхніх сімей, робить їх незрозумілими, тривалими та незручними.

З метою покращення системи соціального захисту ветеранів в Україні необхідно враховувати міжнародний досвід та результати досліджень.

Недостатня увага до медичних оглядів, психологічного скринінгу та соціально-професійних консультацій після служби призводить до поглиблення психосоціальних проблем у ветеранів, що негативно впливає на якість резерву ЗСУ та ставлення суспільства. Тому необхідно комплексно вдосконалити систему соціального захисту ветеранів, переглянути нормативно-правові акти, усунути недоліки в законодавстві, виправити помилки у визначеннях та уніфікувати термінологію. Міжнародний досвід свідчить про те, що державна політика має зосередитись на створенні потужної інституції та вдосконаленні нормативно-правової інфраструктури, що дозволить усунути дублювання функцій між відомствами, централізувати повноваження та наділити їх відповідними інструментами.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Інституціонально-правове забезпечення реалізації державної політики в сфері адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року змусило переосмислити соціальну політику держави. На перший план вийшло забезпечення соціально-економічних прав та гарантій тим, хто захищає країну: військовослужбовцям, учасникам бойових дій, ветеранам та їхнім родинам, а також сім'ям загиблих героїв. Саме тому, у 2023 році держава зосередилася на ветеранському розвитку – новій політиці, яка має на меті не лише соціальний захист ветеранів, але й надання їм можливостей для повноцінної самореалізації. [4].

Збільшення кількості ветеранів, учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни стало головним поштовхом до впровадження політики ветеранського розвитку. На жаль, воєнний стан ускладнює збір актуальної статистики, зокрема, щодо кількості учасників бойових дій та цивільних, які отримали інвалідність через війну. За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на початок 2022 року, до повномасштабного вторгнення, кількість ветеранів, на яких поширювався відповідний закон, становила 851 068 осіб, а кількість осіб з інвалідністю внаслідок війни – 20 101, з яких більшість (15 955) мали II групу інвалідності. [1].

З початку війни до березня 2023 року понад дві тисячі військовослужбовців отримали інвалідність, згідно з даними Міністерства соціальної політики. Найбільше військових отримали III групу інвалідності (1058 осіб), але є й ті, хто отримав I (163 особи) та II (820 осіб) групи. Травми головного мозку та опорно-рухового апарату є основними причинами

інвалідності серед військових. Міністерство у справах ветеранів прогнозує, що після закінчення війни кількість ветеранів та їхніх родин може досягти катастрофічних 4-5 мільйонів осіб.

Зважаючи на зростаючу кількість ветеранів та учасників бойових дій, 7 квітня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію, спрямовану на полегшення переходу від військової служби до цивільного життя до 2032 року. Ця Стратегія передбачає комплексний підхід, що включає: модернізацію законодавства, розробку чіткого переліку послуг та механізмів їх надання, забезпечення контролю якості цих послуг, використання сучасних технологій для обробки інформації та взаємодії реєстрів, а також активне залучення місцевих громад до підтримки ветеранів. [13].

Отже, система переходу має забезпечити комплексну підтримку військовослужбовців, ветеранів війни, членів їхніх сімей та родин загиблих захисників України, включаючи психологічну, правову, соціальну, професійну та культурну адаптацію. Метою є надання сучасних та ефективних інструментів для їхньої успішної реінтеграції в суспільство та економіку. Вже зараз реалізуються перші кроки, зокрема, розроблено модель надання послуг з реабілітації та відновлення під назвою «Шлях реабілітації та відновлення Захисника/Захисниці». Ця модель передбачає надання медичних послуг (лікування після поранення, гостра/підгостра та довгострокова реабілітація), а також довгострокову підтримку, включаючи психологічну, фізкультурно-спортивну реабілітацію, інформаційно-консультативну підтримку, юридичний супровід, професійну адаптацію та перекваліфікацію на цивільну спеціальність. [14].

Міністерство у справах ветеранів України реалізує експериментальний проект щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській та Миколаївській областях. Проектом передбачено підготовку 400 помічників ветеранів – фахівців із супроводу ветеранів, які здійснюватимуть підтримку переходу від військової служби до цивільного життя [8].

Спеціально для ветеранів війни в Україні з лютого 2021 року працює онлайн-система «е-Ветеран». Ця інформаційно-довідкова платформа надає узагальнену інформацію про доступні послуги з психологічної допомоги та санаторно-курортного лікування [6]. Система створена для покращення соціального захисту ветеранів війни, забезпечуючи онлайн-контроль за реалізацією їхніх прав. У листопаді 2023 року Мінветеранів та Червоний Хрест України розпочали другий етап проекту допомоги ветеранам з інвалідністю I та II груп. Заявку на отримання грошової допомоги можна подати онлайн через “Е-ветеран” [12]. Проект розрахований на повнолітніх громадян України, які мають статус особи з інвалідністю внаслідок війни I або II групи згідно із Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, та внесені до Єдиного державного реєстру ветеранів війни. Учасники проекту отримають одноразову грошову виплату в розмірі 4000 гривень щомісяця протягом чотирьох місяців, незалежно від отримання інших видів допомоги. Впровадження автоматизованого документообігу є одним із ключових напрямів нової ветеранської політики.

Повномасштабна війна створила значні труднощі для працевлаштування ветеранів. Незважаючи на їхнє бажання професійно реалізуватися, опитування виявляють упереджене ставлення роботодавців до найму ветеранів. Зокрема, онлайн-опитування Українського ветеранського фонду, проведене влітку 2023 року, показало, що значна частина ветеранів стикалася з проблемами при працевлаштуванні після служби або отримання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. Близько 31,7% респондентів однозначно зазначили про перешкоди, а 26,7% – скоріше стикалися з ними. [7].

Вихід ветеранів, зокрема з інвалідністю, на ринок праці став значним викликом для роботодавців. Більшість з них не мають досвіду працевлаштування військовослужбовців, особливо з інвалідністю. Згідно з онлайн-опитуванням Українського ветеранського фонду, понад 65% роботодавців визнали відсутність такого досвіду, близько 25% мають незначний досвід, і лише 6,95% – значний. Роботодавці також висловили побоювання щодо потенційних проблем, зокрема,

39,68% стурбовані психоемоційним станом ветеранів, а 17,25% – можливістю інвалідності та необхідністю адаптації робочих місць. [7].

Дослідження Благодійного Фонду «Ти – з нами», проведене у квітні-липні 2023 року, підтверджує наявність проблем з працевлаштуванням ветеранів з інвалідністю. Опитування роботодавців виявило, що 52% з них вважають психологічні проблеми ветеранів, а також пов'язані з ними особливості поведінки, такі як конфліктність, невизнання авторитетів та проблеми з субординацією, основними перешкодами для їхнього працевлаштування.

В Чернігівській області, як і в цілому в Україні, реалізація державної політики в сфері адаптації ветеранів покладається на ряд інституцій, які представлено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Інституційна структура сфери адаптації ветеранів в Чернігівській області

Варто відмітити, що кожна з цих інституцій відіграє свою роль у забезпеченні адаптації ветеранів, надаючи різні види допомоги: соціальну, психологічну, медичну, юридичну, освітню, професійну.

Наступним кроком нашого дослідження є огляд правового забезпечення адаптації ветеранів в області. Правове забезпечення адаптації ветеранів в Україні базується на Конституції України та ряді законів та підзаконних актів, зокрема:

- 1) Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.
- 2) Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”.
- 3) Постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють порядок надання пільг та соціальних послуг ветеранам.
- 4) Обласні та місцеві програми підтримки ветеранів.

Серед обласних програм варто відмітити систему підтримки ветеранів у програмі «Стратегічні, оперативні цілі та завдання оновленої Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року», де в рамках стратегічної цілі «Збереження і розвиток людського потенціалу» відмічено оперативну ціль «Якісні соціальні послуги, нова ветеранська політика».

Завданнями стратегії в області соціальної підтримки ветеранів війни та їх сімей, реінтеграції ветеранів до цивільного життя є:

- забезпечення ветеранам війни доступу до високоякісних медичних послуг, що допоможе поліпшити їхнє фізичне здоров'я, надання послуг зі стоматологічної допомоги;
- забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України;
- забезпечення належних житлових умов для ветеранів та їх сімей, зокрема шляхом реалізації державних житлових програм;
- сприяння реалізації кредитно-фінансових механізмів для забезпечення ветеранів війни та членів їх сімей постійним та доступним житлом;
- забезпечення професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих

(померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України;

- сприяння розширенню сфер впровадження ветеранського бізнесу;
- впровадження інституту фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб в системі переходу від військової служби до цивільного життя;
- створення на місцевому та регіональному рівні умов для ефективної реадаптації та соціально-економічної реінтеграції ветеранів війни;
- надання професійної реабілітаційної допомоги;
- надання безперешкодного доступу до інформації, послуг та заходів соціальної підтримки;
- реалізація Політики Героїв;
- сприяння реалізації проєктів із вшанування ветеранів.

Ці нормативно-правові акти визначають права та пільги ветеранів, а також механізми їх реалізації.

2.2 Аналіз ефективності діючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області

Адаптація військових ветеранів є надзвичайно важливим завданням сучасного суспільства, адже воєнне повернення військовослужбовців до цивільного життя – це складний і багатогранний процес, який потребує уваги та підтримки з боку держави, громади та кожного з нас. Успішна адаптація ветеранів є запорукою їхнього повноцінного життя, стабільності суспільства та національної безпеки.

Чернігівська область, як і вся Україна, переживає складний період, пов'язаний з військовою агресією. Велика кількість мешканців області брали участь у бойових діях, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність нашої

держави. Повертаючись додому, ці люди потребують комплексної підтримки для успішної адаптації до мирного життя.

Недооцінка важливості цього процесу може призвести до серйозних наслідків, таких як:

- соціальна ізоляція та відчуження ветеранів;
- проблеми з працевлаштуванням та фінансовою стабільністю;
- психологічні розлади, включаючи ПТСР, депресію та тривожність;
- зростання рівня злочинності та соціальної напруги.

Насамперед необхідно дослідити динаміку та структуру ветеранів-учасників бойових дій в області. У період до 24 лютого 2022 року в області налічувалось 14 тисяч ветеранів, проте за даними Міністерства у справах ветеранів України станом на 2025 рік кількість ветеранів в області сягає 32385 осіб, що складає 3,8% від загальних даних по Україні [1].

На рис. 2.2 представлена структура ветеранів Чернігівщини за категоріями.

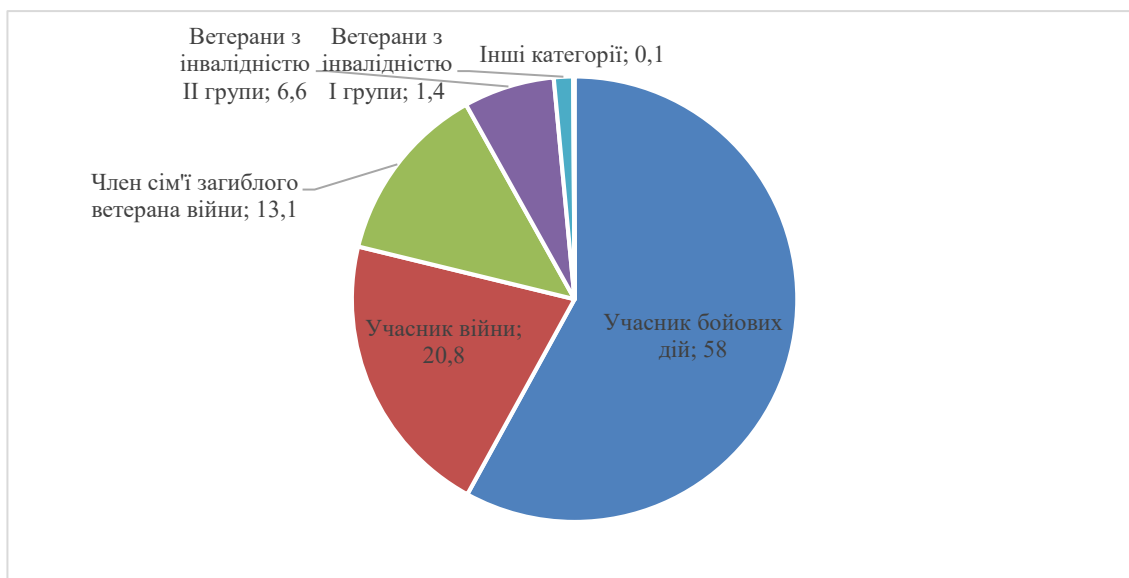

Рис. 2.2. Структура ветеранів Чернігівської області за категоріями

На підставі даних бачимо, що 79% ветеранів є учасниками війни або бойових дій. Щодо розподілу за статтю, то 66,4% ветеранів – чоловіки, а жінки, відповідно, складають 33,6%.

Наступним кроком дослідження структури ветеранів області є їх розподіл за віком (рис.2.3).

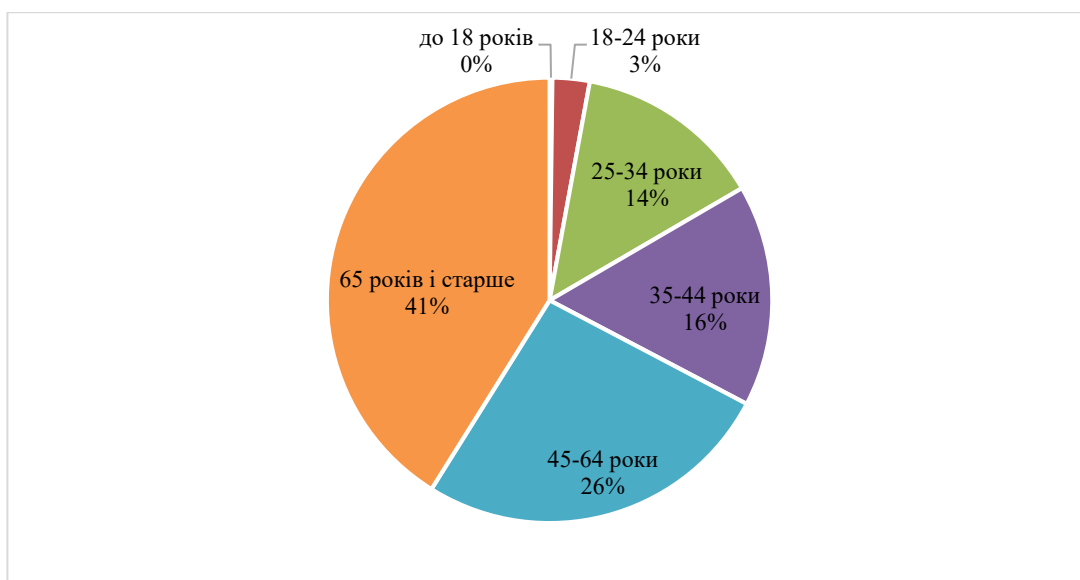

Рис. 2.3. Розподіл ветеранів Чернігівської області за віком

Відповідно до отриманих даних відмітимо, що до працездатного віку належать 58,9% ветеранів області. Важливим напрямком дослідження є огляд економічної діяльності. Згідно даних Міністерства у справах ветеранів України лише 1,5% ветеранів Чернігівської області ведуть власний бізнес у якості ФОП, що є дуже низьким показником.

Розглянемо діяльність місцевої влади у сфері адаптації ветеранів.

На базі Чернігівської обласної адміністрації діє Департамент соціального захисту населення, одним із завдань якого є соціальна підтримка та надання соціальних пільг ветеранам-учасникам бойових дій в області. Департамент має власну сторінку на сайті ОДА, де представлено основну інформацію для ветеранів. Серед основних напрямків підтримки військових ветеранів, відповідно до інформації сайту, є:

- безкоштовне навчання в автошколах;
- створення платформи для обміну досвідом та ідеями «Спектри»;
- участь у відборі до міжнародних спортивних змагань «Ігри нескорених»;
- програма з навчання та працевлаштування «Разом»;
- програми професійного розвитку для ветеранів;
- отримання компенсацій на житло;
- отримання коштів на відкриття та розвиток власного бізнесу;

- започаткування проєкту «Навігація повернення ветеранів: професійні рішення для компаній»;
- надання стипендій розміром у 500\$ на короткострокові навчальні програми та курси.

Надзвичайно важливим кроком до підвищення якості послуг з адаптації військових ветеранів у Чернігівській області є створення Центру ветеранського розвитку, який розпочав свою діяльність 15 листопада 2024 року на базі Чернігівського колегіуму.

Завданнями Центру є:

- 1) Інформаційні та консультаційні послуги, сприяння розробленню індивідуальних програм зайнятості тощо
- 2) Забезпечення соціально-психологічного супроводу та правової підтримки
- 3) Реалізація програм дорадництва та менторства, сприяння розвитку ветеранських підприємницьких ініціатив
- 4) Проведення профорієнтаційної роботи: первинне та поглиблене профілювання
- 5) Координаційна робота у реалізації навчальних (освітніх) програм підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації
- 6) Взаємодія з суб'єктами освітніх послуг та суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, зайнятості/самозайнятості
- 7) Координаційна робота задля підтвердження професійних кваліфікацій, здобутих шляхом неформального/інформального навчання

Організаційна структура Центру ветеранського розвитку представлена на рис. 2.4.

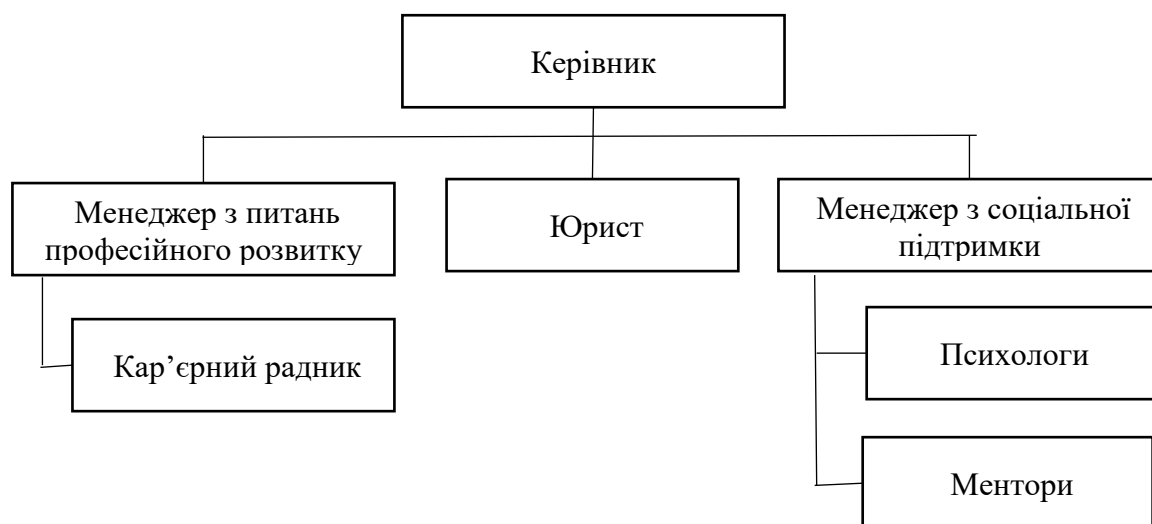

Рис. 2.4. Організаційна структура Центру ветеранського розвитку в Чернігові

Також з метою професійної адаптації військових ветеранів в області створено Центр кар'єрного зростання та Державний центр зайнятості. Проте Центр ветеранського розвитку має суттєві переваги, які представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Особливості Центру ветеранського розвитку порівняно з іншими організаціями у сфері адаптації ветеранів

Напрями	Центр кар'єрного зростання	Державний центр зайнятості	Центр ветеранського розвитку
Суб'єкт отримання послуг	Вступники та випускники закладів освіти	Офіційно зареєстровані, як безробітні	Ветерани війни, не залежно від категорії зайнятості
Супровід	Консультування; Інформування; Співпраця з роботодавцями в межах ліцензованих освітніх програм (наявні в закладі освіти)	Консультування; Тестування; Співпраця з роботодавцями; Сприяння працевлаштуванню (безробітні)	Психологічний супровід; Юридичний супровід; Співпраця з роботодавцями; Менторський супровід протягом року; Консультування; Тестування; Індивідуальне працевлаштування
Організація навчального процесу	Не є розробниками навчальних програм	Не є розробниками навчальних програм, видають направлення на	Розроблення навчальних програм, відповідно до попиту регіону та

		навчання (обмежені категорією зайнятості)	організують навчання для ветеранів незалежно від категорії їх зайнятості
Фінансування освітнього процесу	Фінансування заходів Центру здійснюється за рахунок коштів закладу професійної (професійно-технічної) освіти на підставі кошторису, затвердженого керівником закладу професійної (професійно-технічної) освіти, в установленому законодавством порядку та інших джерел, не заборонених законодавством України	Фінансується за рахунок коштів Фонду та інших джерел, не заборонених законодавством	Фінансове забезпечення Центру здійснюється за рахунок відшкодування суб'єкту освітньої діяльності вартості надання послуг з професійної адаптації, а також інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування

Таким чином, створений Центр має суттєві переваги, оскільки спрямований на безпосередню реалізацію проектів з адаптації військових ветеранів. Центр має власні сторінки у соціальних мережах, де надано детальний опис програм та заходів для ветеранів.

Загалом Центр надає 602 послуги для ветеранів війни, структура яких представлена на рис. 2.6.

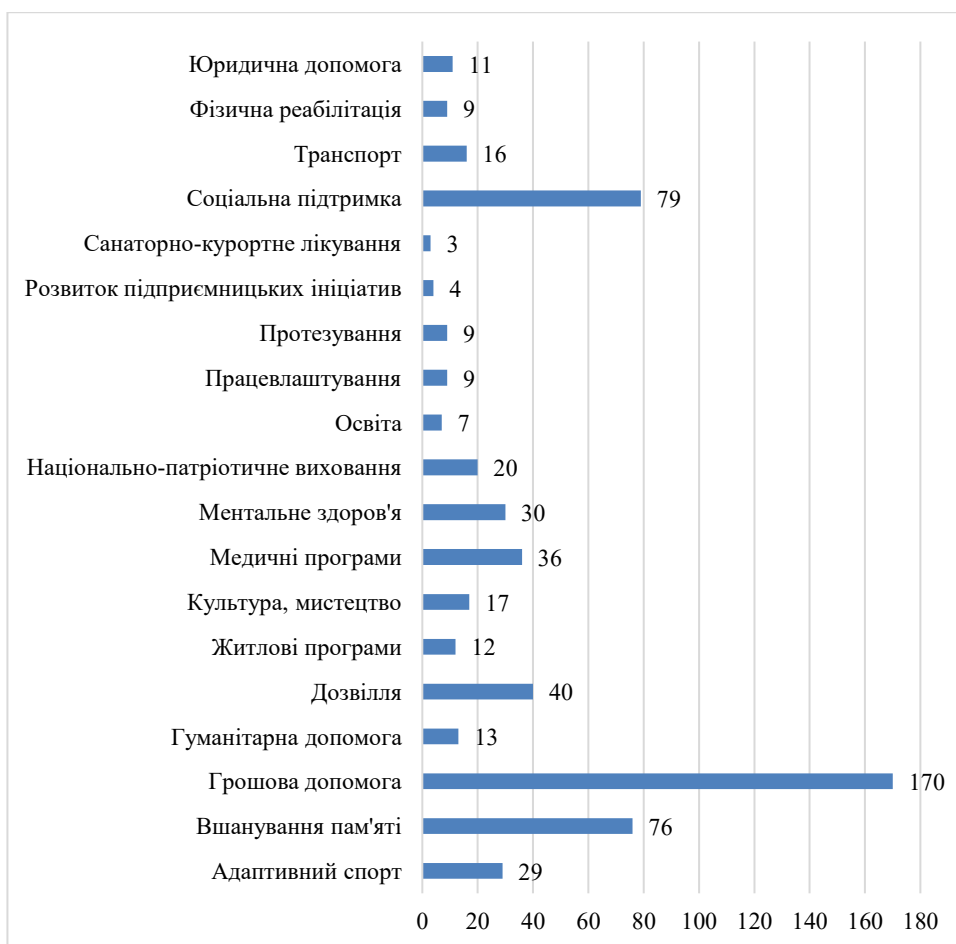

Рис. 2.6. Структура послуг Центру ветеранського розвитку в Чернігівській області

Як бачимо з рис. 2.6, основний спектр програм зосереджений на соціальну та матеріальну допомогу ветеранам. Проте варто відмітити значну частину проєктів, спрямованих на професійну та культурну адаптацію ветеранів війни.

Розглянемо основні напрямки культурної адаптації ветеранів, які проведено Центром:

- подорож до Києва для ветеранів та їх сімей;
- проведення свята Масниці на базі Обласного центру народної творчості тощо.

Також важливою є професійне спрямування допомоги ветеранам, в рамках якого Центром проводяться численні проєкти, серед яких варто виділити безкоштовне навчання за спеціальностями Frontend Developer, Python Developer, QA Engineer, UI/UX Designer, Data Analyst; набір на безплатний курс "DevOps

Fundamentals" для ветеранів, ветеранок, військових, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих захисників і захисниць тощо.

Таким чином, створення Центру ветеранського розвитку на базі Чернігівського колегіуму є важливим і своєчасним кроком у підвищенні якості послуг з адаптації військових ветеранів у Чернігівській області. На відміну від Центру кар'єрного зростання та Державного центру зайнятості, Центр ветеранського розвитку орієнтований безпосередньо на ветеранів війни, незалежно від їхнього статусу зайнятості, та пропонує комплексний підхід до адаптації, включаючи психологічну, юридичну, менторську підтримку та індивідуальне працевлаштування. Центр активно розробляє власні навчальні програми, враховуючи потреби регіону, та організовує навчання для ветеранів. Хоча основний спектр послуг наразі зосереджений на соціальній та матеріальній допомозі, значна увага приділяється професійній та культурній адаптації, що підтверджується реалізацією проєктів, таких як безкоштовне навчання за ІТ-спеціальностями та організація культурних заходів. Активна присутність Центру в соціальних мережах сприяє інформуванню ветеранів про доступні програми та заходи. Подальший розвиток та розширення спектру послуг Центру ветеранського розвитку сприятиме успішній інтеграції ветеранів у мирне життя та їхній повноцінній участі у розвитку Чернігівської області.

2.3 Виклики та проблеми впровадження дієвих механізмів адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області

Процес адаптації ветеранів-учасників бойових дій до мирного життя є складним і багатогранним, особливо в умовах Чернігівської області, яка безпосередньо постраждала від військової агресії. Впровадження дієвих механізмів адаптації стикається з низкою викликів та проблем, які потребують комплексного вирішення.

Психологічний стан сімей військовослужбовців формується під впливом низки ключових факторів, серед яких: економічна ситуація в країні, рівень

соціальної підтримки та інтеграції військових родин, політика Міністерства оборони та соціальні ініціативи Міністерства праці, спрямовані на забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Ці фактори зумовлюють такі проблемні аспекти:

1) Складність адаптації до кардинально нового способу життя.

2) Проблеми з працевлаштуванням, що виникають через відсутність гарантованої зайнятості після завершення служби, недосконалість системи професійної підготовки та перекваліфікації, а також недостатню реалізацію прав і пільг.

3) Труднощі, пов'язані з неготовністю до нових економічних реалій, втратою професійної кваліфікації членами сімей військовослужбовців та негативним сприйняттям колишніх військових у суспільстві.

4) Проблеми, зумовлені попередніми стереотипами кадрових військових, які звикли до державної підтримки та соціального захисту з боку військових структур.

Сьогодні Збройні Сили України відчують на собі вплив широкого спектру соціально-економічних викликів, що потребують комплексних рішень. Соціальне становище військовослужбовців та їхніх родин в українському суспільстві характеризується наявністю значної кількості проблем, які безпосередньо впливають на їхній рівень життя. Військова реформа та скорочення соціальних гарантій і пільг, передбачених законодавством, призвели до того, що військові та їхні сім'ї опинилися в групі підвищеного соціального ризику.

Військовослужбовці та їхні сім'ї стикаються з такими основними проблемами:

- соціально-психологічний дискомфорт - стрес, пов'язаний зі специфікою військової служби, викликає напругу в родинних відносинах.

- психологічний стрес і травми - високий рівень стресу у військових передається членам їхніх сімей. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) після повернення зі служби ускладнює сімейні стосунки.

- невизначеність і непередбачуваність - нестабільність тривалості служби та ризик бойових дій викликають постійне занепокоєння в родинях.

- соціально-психологічна адаптація - часті зміни місця служби вимагають адаптації до нових умов, що створює додаткові навантаження на сім'ю.

- регламентація життєдіяльності - життя родини військового підпорядковується правовим нормам з обмеженнями та вимогами.

- обмеження у спілкуванні - специфіка служби обмежує соціальні контакти, що впливає на емоційний стан військовослужбовця.

- взаємозалежність членів сім'ї - особливо важлива підтримка дружини та спільні цінності для створення здорової атмосфери в сім'ї.

- дефіцит спілкування з рідними - служба далеко від дому призводить до нестачі спілкування з близькими, особливо у закритих гарнізонах.

Сьогодні Збройні Сили України відчувають на собі тягар соціально-економічних проблем, які негативно позначаються на добробуті військовослужбовців та їхніх сімей. Однією з ключових проблем є низький рівень матеріального забезпечення. Незважаючи на важливість їхньої роботи, заробітна плата військових залишається недостатньою, а можливості для додаткового заробітку обмежені. Ситуацію погіршує ненормований робочий графік, що часто передбачає цілодобові чергування. Додатковим обтяжливим фактором є відсутність власного житла. [29, с. 81].

Для забезпечення ефективної соціальної підтримки сімей військовослужбовців в Україні діють спеціалізовані координаційні центри у співпраці з органами соціального захисту. У деяких регіонах створені локальні робочі групи для оперативного реагування на потреби громадян та надання соціального супроводу. Наразі в країні функціонує система трудових і соціальних гарантій для мобілізованих військовослужбовців та їхніх родин.

Соціальний захист військових та їхніх сімей є пріоритетним завданням держави, що закріплено в законодавстві. Нормативно-правові акти визначають права військовослужбовців та їхніх сімей на соціальну підтримку, а також встановлюють механізми її реалізації.

Дослідження показують, що існує прямий зв'язок між рівнем соціальної підтримки та психічним здоров'ям військовослужбовців. Ті, хто отримує достатню соціальну підтримку, мають нижчі показники депресії, рідше відчують суїцидальні думки та рідше потребують психіатричної допомоги.

У дослідженні особливу увагу приділено двом важливим аспектам соціальних зв'язків: наявності соціальної підтримки та можливості отримати допомогу при соціальній дезадаптації. Ці фактори тісно пов'язані з показниками здоров'я та використанням соціальних послуг, що підкреслює їхню роль у стресовій моделі.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє виділити основні проблеми соціальної, професійної та культурної адаптації військових ветеранів у Чернігівській області:

1. Недостатнє фінансування та обмежені ресурси. Однією з ключових проблем є недостатнє фінансування програм адаптації ветеранів. Обмежені бюджетні кошти, як на державному, так і на місцевому рівнях, ускладнюють забезпечення ветеранів необхідними послугами, такими як психологічна допомога, професійна перепідготовка, юридична підтримка та соціальна адаптація.

У даному напрямку виділяють наступні проблеми адаптації ветеранів:

- недостатнє фінансування Центрів ветеранського розвитку. Хоча створення Центру ветеранського розвитку в Чернігові є позитивним кроком, його ефективна діяльність потребує стабільного та достатнього фінансування. Обмежені кошти можуть призвести до скорочення штату, зменшення кількості послуг та зниження їхньої якості.

- недостатня підтримка ветеранського підприємництва. Забезпечення ветеранів фінансовими ресурсами для започаткування власного бізнесу є важливим аспектом професійної адаптації. Однак, наявні програми підтримки ветеранського підприємництва часто мають обмежений бюджет та складні умови отримання фінансування.

- недостатня кількість житла для ветеранів. Забезпечення ветеранів житлом є важливим аспектом соціальної адаптації. Однак, черги на отримання житла є довгими, а наявні програми підтримки недостатньо ефективні.

2. Недостатня координація між державними та недержавними організаціями.

Ефективна адаптація ветеранів потребує тісної співпраці між державними органами, громадськими організаціями, волонтерськими рухами та бізнесом. Однак, на практиці часто спостерігається недостатня координація між цими суб'єктами, що призводить до дублювання зусиль, неефективного використання ресурсів та недостатнього охоплення ветеранів необхідними послугами.

- відсутність єдиної бази даних ветеранів. Відсутність єдиної бази даних ветеранів ускладнює облік їхніх потреб та надання їм адресної допомоги.

- недостатня інформаційна підтримка ветеранів. Ветерани часто не знають про доступні програми та послуги, що ускладнює їхній доступ до необхідної допомоги.

- недостатня співпраця між державними та недержавними організаціями. Державні органи часто не залучають громадські організації до розробки та реалізації програм адаптації ветеранів, що призводить до їхньої неефективності.

3. Психологічні проблеми та стигматизація.

Участь у бойових діях може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я ветеранів. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність та інші психологічні проблеми є поширеними серед ветеранів. Однак, стигматизація психічних розладів та недостатня доступність психологічної допомоги ускладнюють процес їхнього лікування та реабілітації.

Основними викликами у даній сфері є:

- недостатня кількість кваліфікованих психологів. У Чернігівській області спостерігається недостатня кількість кваліфікованих психологів, які мають досвід роботи з ветеранами.

- стигматизація психічних розладів. Ветерани часто соромляться звертатися за психологічною допомогою через страх стигматизації та осуду з боку суспільства.

- недостатня підтримка сімей ветеранів. Сім'ї ветеранів також потребують психологічної підтримки, оскільки вони стикаються з труднощами, пов'язаними з адаптацією ветерана до мирного життя.

4. Проблеми з працевлаштуванням та професійною перепідготовкою.

Повернення до трудової діяльності є важливим аспектом адаптації ветеранів. Однак, ветерани часто стикаються з проблемами з працевлаштуванням, пов'язаними з відсутністю досвіду роботи за цивільними спеціальностями, недостатньою кваліфікацією та дискримінацією з боку роботодавців.

Виділимо основні проблеми у даному сегменті:

- недостатня кількість програм професійної перепідготовки. Наявні програми професійної перепідготовки часто не відповідають потребам ринку праці та не забезпечують ветеранів необхідними навичками для успішного працевлаштування.

- дискримінація з боку роботодавців. Роботодавці часто неохоче наймають ветеранів через стереотипи та упередження.

- недостатня підтримка ветеранського підприємництва. Забезпечення ветеранів фінансовими ресурсами для започаткування власного бізнесу є важливим аспектом професійної адаптації. Однак, наявні програми підтримки ветеранського підприємництва часто мають обмежений бюджет та складні умови отримання фінансування.

5. Соціальна ізоляція та відчуження.

Ветерани часто відчують соціальну ізоляцію та відчуження від суспільства, що ускладнює їхню адаптацію до мирного життя. Це може бути пов'язано з травматичним досвідом, зміною соціального статусу, втратою зв'язків з друзями та колегами.

У даному напрямку виділено наступні проблеми:

- недостатня підтримка соціальних зв'язків. Ветерани потребують підтримки у відновленні соціальних зв'язків та інтеграції в громаду.

- недостатня участь ветеранів у громадському житті. Залучення ветеранів до участі у громадських організаціях, волонтерських рухах та інших формах активної діяльності сприяє їхній соціальній інтеграції та відчуттю приналежності.

- недостатня обізнаність суспільства про потреби ветеранів. Недостатня обізнаність суспільства про потреби ветеранів призводить до їхньої стигматизації та соціальної ізоляції.

6. Недостатня увага до культурної адаптації

Культурна адаптація є важливим аспектом адаптації ветеранів, особливо в умовах війни та інформаційної агресії. Однак, на практиці культурній адаптації приділяється недостатньо уваги.

Загалом, на підставі аналізу особливостей культурної адаптації ветеранів у Чернігівській області було виділено наступні виклики:

- недостатня підтримка культурних ініціатив. Залучення ветеранів до участі у культурних ініціативах, таких як створення творчих колективів, організація виставок та проведення майстер-класів, сприяє їхній культурній інтеграції та самореалізації.

- недостатня підтримка у збереженні національної ідентичності. Важливо підтримувати ветеранів у збереженні національної ідентичності та культурних традицій, особливо в умовах війни та інформаційної агресії.

- недостатня увага до патріотичного виховання. Патріотичне виховання є важливим аспектом культурної адаптації ветеранів, особливо в умовах війни та інформаційної агресії.

Таким чином, впровадження дієвих механізмів адаптації ветеранів-учасників бойових дій у Чернігівській області стикається з низкою викликів та проблем, які потребують комплексного вирішення. Недостатнє фінансування, недостатня координація, психологічні проблеми, проблеми з працевлаштуванням, соціальна ізоляція та недостатня увага до культурної

адаптації є основними перешкодами на шляху до успішної інтеграції ветеранів у мирне життя. Для подолання цих викликів необхідно розробити та реалізувати комплексну програму підтримки ветеранів, яка охоплюватиме всі аспекти адаптації, включаючи соціальну, професійну, психологічну та культурну підтримку. Важливо залучити до співпраці державні органи, громадські організації, бізнес та самих ветеранів для забезпечення ефективної та адресної допомоги.

Висновки до другого розділу

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало каталізатором переосмислення соціальної політики держави, з акцентом на підтримку військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. Ветеранський розвиток, як нова політика, спрямована на забезпечення не лише соціального захисту, але й можливостей для самореалізації ветеранів, є ключовим напрямком державної підтримки.

Зростання кількості ветеранів, учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни вимагає комплексного підходу до їхньої адаптації. Ухвалення Стратегії переходу від військової служби до цивільного життя до 2032 року є важливим кроком у цьому напрямку.

В Чернігівській області, як і в цілому в Україні, реалізація державної політики в сфері адаптації ветеранів покладається на ряд інституцій, кожна з яких відіграє свою роль у забезпеченні різних видів допомоги. Правове забезпечення адаптації ветеранів базується на Конституції України та ряді законів та підзаконних актів, а також на обласних та місцевих програмах підтримки ветеранів.

Аналіз ефективності діючих механізмів адаптації виявив, що, незважаючи на зусилля держави та місцевої влади, існують певні проблеми та виклики, які потребують вирішення. Зокрема, недостатнє фінансування, недостатня координація між державними та недержавними організаціями, психологічні

проблеми та стигматизація, проблеми з працевлаштуванням та соціальна ізоляція є основними перешкодами на шляху до успішної інтеграції ветеранів у мирне життя.

Створення Центру ветеранського розвитку на базі Чернігівського колегіуму є важливим кроком у підвищенні якості послуг з адаптації ветеранів, оскільки він пропонує комплексний підхід до адаптації, включаючи психологічну, юридичну, менторську підтримку та індивідуальне працевлаштування.

Для подолання викликів та проблем, пов'язаних з адаптацією ветеранів, необхідно розробити та реалізувати комплексну програму підтримки ветеранів, яка охоплюватиме всі аспекти адаптації, включаючи соціальну, професійну, психологічну та культурну підтримку. Важливо залучити до співпраці державні органи, громадські організації, бізнес та самих ветеранів для забезпечення ефективної та адресної допомоги.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ, КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ- УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Розробка публічно-управлінських механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Аналіз існуючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації військовослужбовців виявив нагальну потребу в їхньому вдосконаленні. Ключовим є зміщення акценту з простого подолання наслідків на створення сприятливого середовища для особистісного зростання та активної участі в житті суспільства. Нова система соціальної адаптації має базуватися на переході від пасивної підтримки до активного розкриття потенціалу ветеранів, сприяючи їхньому соціальному розвитку. Для реалізації цієї концепції необхідна відповідна інституційна основа, що передбачає: створення єдиного координаційного центру, розробку уніфікованої методології супроводу та впровадження міждисциплінарного підходу до процесу адаптації.

На рис. 3.1 представлено концептуальну модель адаптації ветеранів.

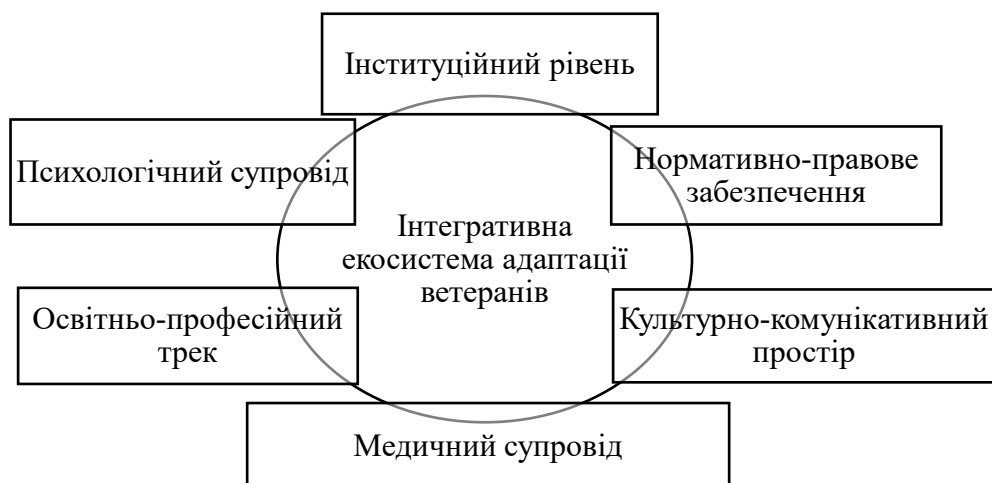

Рис. 3.1. Концептуальна модель адаптації ветеранів

Інституційний рівень соціальної адаптації являє собою комплексну систему, націлену на вирішення соціальних проблем шляхом створення спеціалізованої інфраструктури підтримки. Ключовими елементами цієї системи є: формування єдиного координаційного центру соціальної адаптації, розробка уніфікованої методології супроводу та впровадження міждисциплінарного підходу.

Для забезпечення ефективної соціальної підтримки необхідний Єдиний координаційний центр соціальної адаптації, який стане стратегічним центром інтеграції, послідовності та системності на всіх рівнях. Важливо створити інституційну модель, що усуне відомчі розбіжності та забезпечить гнучку платформу для міжпрофесійної комунікації та супроводу. Уніфікована методологія передбачає розробку стандартизованих, але персоналізованих алгоритмів роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг, що гарантує високу якість та індивідуальний підхід. Міждисциплінарний підхід реалізується через мультипрофесійні команди, що об'єднують фахівців різних галузей для комплексної оцінки життєвих обставин. Ключовим елементом є єдина інформаційна система для моніторингу, аналізу та управління процесами соціальної адаптації.

Важливим є розвиток професійних навичок фахівців [14, с. 90] через сучасні освітні програми, стажування, міжнародний обмін досвідом та безперервне навчання. Інституційна модель передбачає не лише реагування на проблеми, а й проактивну стратегію виявлення потенційних ризиків та підтримки різних цільових груп. Особлива увага приділяється створенню інклюзивного середовища, де кожен отримувач послуг є активним учасником власної трансформації, а не пасивним об'єктом допомоги..

Інституційні зміни мають на меті створення гнучкої та людиноорієнтованої системи соціальної підтримки, яка сприяє високій якості життя, особистісному розвитку та інтеграції різних соціальних груп.

Нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації є основою для ефективної підтримки різних соціальних груп. Розширення законодавчих

гарантій передбачає створення нормативної бази, яка не лише декларує права, а й забезпечує механізми їх реалізації через систему взаємопов'язаних правових норм та інструментів.

Персоналізований підхід у правовому регулюванні змінює традиційну уніфіковану підтримку на індивідуальну систему, яка враховує унікальні обставини життя, потреби та можливості кожної людини, що потребує соціальної адаптації. Ключовим принципом нормативно-правового забезпечення є впровадження гнучких механізмів, здатних швидко реагувати на соціальні виклики та особисті зміни.

Механізми безперешкодного доступу до послуг включають розробку правових протоколів, які унеможливають дискримінацію, забезпечують рівні можливості та створюють інклюзивне середовище для різних груп населення. Важливо впроваджувати міжнародні стандарти та правові норми, щоб узгодити вітчизняну практику соціальної підтримки з глобальними принципами захисту прав людини.

Правове регулювання соціальної адаптації має спиратися на міждисциплінарний підхід, поєднуючи юридичні, психологічні, соціальні та економічні норми в єдину систему. Мета нормативно-правового забезпечення – створити правове поле, де соціальна підтримка стане не просто формальністю, а інструментом розвитку людського потенціалу, соціальної єдності та особистісного зростання. Психосоціальний супровід – це комплексна підтримка особистості у складних життєвих ситуаціях. Основні напрями психологічного супроводу включають: психологічну діагностику, індивідуальні консультації, групову терапію, сімейне медіаторство та профорієнтацію.

Психологічна діагностика є початковим і важливим етапом, що дозволяє визначити індивідуальні особливості, сильні сторони та проблемні зони клієнта. Індивідуальне консультування створює безпечне середовище для самоаналізу, опрацювання травм і розвитку ефективних стратегій подолання криз. Групова терапія сприяє соціальній інтеграції, взаємній підтримці та обміну досвідом між

учасниками, допомагаючи подолати відчуття ізоляції та розвинути комунікативні навички.

Сімейне медіаторство спрямоване на відновлення сімейних зв'язків, конструктивне вирішення конфліктів і створення сприятливого середовища для адаптації. Психосоціальний супровід – це гнучка система підтримки, яка надає комплексну допомогу на різних етапах життя людини.

Освітньо-професійний напрям соціального розвитку військовослужбовців включає:

- перекваліфікацію;
- адаптивне навчання;
- професійну реабілітацію;
- підтримку підприємництва;
- грантові програми розвитку.

Цей напрям є комплексною стратегією особистісного та професійного розвитку, спрямованою на максимальну самореалізацію та конкурентоспроможність на ринку праці. Його мета – сформувати адаптивну, конкурентоспроможну особистість, здатну до постійного професійного вдосконалення та успішної самореалізації. Освітньо-професійний розвиток – це безперервний процес, що вимагає постійної готовності до навчання, саморозвитку та професійної трансформації у відповідь на сучасні виклики.

Перекваліфікація – це важливий інструмент для швидкої адаптації до змін на ринку праці. Адаптивне навчання створює персоналізовані освітні шляхи, враховуючи індивідуальні здібності та потреби. Професійна реабілітація допомагає відновити професійні навички, подолати обмеження та повернутися до роботи.

Підтримка підприємництва стимулює професійний потенціал, дозволяючи створювати нові робочі місця та розвивати бізнес. Грантові програми фінансово підтримують професійний розвиток, надаючи можливості для реалізації освітніх проєктів.

Соціально-комунікативний простір – це комплексна система взаємодії, що сприяє особистісному та соціальному розвитку. Нові форми комунікації, такі як онлайн-платформи, змінюють звичні способи спілкування. Цей простір включає: групи підтримки, менторські програми, соціальні хаби, комунікативні тренінги та волонтерські проекти.

Групи підтримки є важливою частиною цього простору, забезпечуючи емоційну підтримку та обмін досвідом. Менторські програми дозволяють передавати професійні знання та стратегії успіху від досвідчених фахівців до новачків.

Соціальні хаби – це місця, де різні групи людей можуть зустрічатися, спілкуватися та налагоджувати зв'язки. Комунікативні тренінги допомагають розвивати навички спілкування та ефективної взаємодії. Волонтерські проекти дають можливість отримати досвід соціальної діяльності та розширити коло знайомств.

Соціально-комунікативний простір постійно змінюється, щоб відповідати потребам людей та сучасним технологіям. Він є важливим інструментом для адаптації в суспільстві, особистісного розвитку та розширення можливостей.

Медичний супровід – це комплексна система підтримки здоров'я, яка охоплює діагностику, лікування та реабілітацію. Сучасний медичний супровід використовує персоналізований підхід, враховуючи індивідуальні особливості організму для більш ефективної діагностики та лікування. Завдяки міждисциплінарному підходу, фахівці різних галузей, такі як лікарі, психологи, реабілітологи та соціальні працівники, співпрацюють для досягнення найкращих результатів.

Медичний супровід охоплює різні сфери, зокрема:

1. Комплексна реабілітація - відновлення фізичного, психологічного та соціального функціонування після травм або хвороб.
2. Психіатрична підтримка - діагностика, лікування та профілактика психічних розладів, спричинених стресом.

3. Відновлювальна медицина - використання сучасних технологій для максимального відновлення функцій організму.

4. Реабілітаційні центри - спеціалізовані заклади для відновлення здоров'я.

5. Телемедицина - надання медичних послуг дистанційно.

Медичний супровід – це не лише лікування, а й профілактика, рання діагностика, психологічна підтримка та соціальна адаптація. Новітні технології, такі як штучний інтелект, 3D-протезування та персоналізована медицина, значно розширюють можливості медичного супроводу.

Реабілітаційні центри – це спеціалізовані установи, де медичні, психологічні та соціальні методи об'єднуються для відновлення здоров'я. Телемедицина, використовуючи сучасні технології зв'язку, забезпечує доступ до медичної допомоги, особливо для тих, хто має обмежену мобільність.

Медичний супровід відіграє ключову роль у комплексній підтримці, спрямованій на повне відновлення та адаптацію людини. Цифрові технології змінюють підходи до психологічної допомоги, роблячи її більш доступною, індивідуальною та швидкою.

Сучасні технології формують цифрову екосистему підтримки, що надає комплексний супровід за допомогою інноваційних рішень: мобільних додатків, онлайн-платформ, систем психологічного скринінгу та віртуальних груп підтримки. Мобільні додатки підтримки надають цілодобовий доступ до психологічних ресурсів, технік самопомоги та екстреної допомоги. Онлайн-платформи консультування забезпечують безпечний віртуальний простір для професійної психологічної допомоги, незалежно від місця знаходження. Системи психологічного скринінгу - швидка діагностика психоемоційного стану та виявлення ризиків на ранніх стадіях. Віртуальні групи підтримки - спілкування, обмін досвідом та взаємна підтримка учасників онлайн. [1, с. 15].

Штучний інтелект (ШІ) відіграє важливу роль у наданні персоналізованих рекомендацій та адаптивної підтримки. Цифрові рішення дозволяють

аналізувати великі обсяги даних для постійного покращення методів психологічної допомоги.

Для підтримки соціально-економічної реінтеграції використовується економічний механізм, що базується на таких інструментах:

- 1) Податкові пільги - для стимулювання соціально значущої діяльності підприємств та фізичних осіб.
- 2) Цільове кредитування - для забезпечення доступу до пільгових фінансових ресурсів з метою професійного розвитку та підприємництва.
- 3) Державні гарантії працевлаштування - для створення робочих місць та підтримки зайнятості.
- 4) Компенсаційні механізми - для відшкодування витрат, пов'язаних з професійною реабілітацією.

Економічне стимулювання реалізується на різних рівнях – державному, регіональному та місцевому. Економічний механізм передбачає гнучку систему фінансової підтримки, яка враховує індивідуальні потреби та соціально-економічні проблеми.

Соціальна комунікація – це багатогранний процес налагодження соціальних зв'язків, спрямований на формування інклюзивного та підтримуючого середовища через активну взаємодію між людьми. Вона охоплює різні рівні – від особистих контактів до масштабних суспільних ініціатив, забезпечуючи єдність соціального простору.

Основними напрямками соціальної комунікації є:

- 1) Суспільна просвіта як важливий інструмент для формування культури взаєморозуміння, боротьби зі стереотипами та поглиблення знань про різні соціальні проблеми.
- 2) Подолання стигматизації через систематичну роботу з руйнування негативних соціальних упереджень, формування толерантності та створення психологічно безпечного середовища.

3) Формування культури підтримки на основі емпатії, активного слухання, поваги та готовності до відкритого діалогу між усіма учасниками соціальної комунікації.

4) Популяризація історій успіху як ефективний спосіб показати позитивні приклади соціальної адаптації, надихнути та зміцнити віру в себе.

Підсумовуючи аналіз запропонованої концепції соціальної, професійної та культурної адаптації ветеранів, можна виділити наступні ключові моменти:

- соціальна адаптація – це складний та динамічний процес інтеграції особистості в суспільство, що відбувається за допомогою взаємопов'язаних психологічних, соціальних та комунікативних механізмів.

- успішна соціальна адаптація залежить від комплексної підтримки, розвитку особистих ресурсів, формування адаптивних стратегій та створення інклюзивного соціального середовища.

- ефективність адаптації досягається завдяки комплексному підходу, що включає психологічну допомогу, професійну реабілітацію, соціальну комунікацію та розвиток індивідуальних навичок адаптації.

- сучасні соціальні технології змінюють процес адаптації, пропонуючи гнучкі та персоналізовані механізми підтримки з використанням цифрових інструментів, групових занять та індивідуального супроводу.

- соціальна адаптація – це безперервний процес особистісного зростання, спрямований на подолання соціальних перешкод, розширення можливостей та формування активної життєвої позиції.

- результатом соціальної адаптації є не лише інтеграція в суспільство, але й розвиток особистого потенціалу, здатність до самореалізації та можливість повноцінної участі в житті громади.

3.2 Технології імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів-учасників бойових дій

Рекомендації щодо соціальної адаптації військовослужбовців та їхніх сімей розроблені на основі аналізу досвіду та досліджень українських та міжнародних експертів, включаючи фахівців з Канади, Великої Британії та США. Наукові дослідження показують, що проблеми соціальної адаптації військових є схожими в різних країнах, що зумовлює прагнення міжнародної спільноти до створення універсального підходу, який можна адаптувати до будь-якої країни з урахуванням її специфіки. Необхідність такого універсального рішення підкреслюється триваючими військовими конфліктами в сучасному світі.

Враховуючи унікальний соціально-політичний контекст України, розглянемо декілька адаптаційних стратегій, які довели свою ефективність у Канаді, Великій Британії та США, і можуть бути релевантними для України:

1. Комплексні програми підтримки психічного здоров'я. Канадські Збройні Сили (CAF) мають розгалужену систему підтримки психічного здоров'я, яка включає профілактичні програми, раннє виявлення проблем, лікування та реабілітацію. Особлива увага приділяється посттравматичному стресовому розладу (ПТСР) та іншим психічним розладам, пов'язаним з військовою службою.

У Великій Британії NHS (Національна служба охорони здоров'я) надає широкий спектр послуг з психічного здоров'я для ветеранів, включаючи спеціалізовані клініки та програми підтримки. Благодійні організації, такі як Combat Stress, також відіграють важливу роль у наданні допомоги ветеранам з психічними проблемами. Міністерство у справах ветеранів США (VA) має велику мережу медичних центрів та клінік, які надають послуги з психічного здоров'я ветеранам. Існують також численні програми підтримки, спрямовані на боротьбу з ПТСР, депресією та іншими психічними розладами.

Отже, в Україні, де триває війна, потреба у підтримці психічного здоров'я військовослужбовців та ветеранів є надзвичайно високою. Важливо створити комплексну систему, яка включатиме:

- навчання медичного персоналу - підготовка фахівців з психічного здоров'я, які спеціалізуються на роботі з ветеранами.
- розширення доступу до послуг - забезпечення доступності послуг з психічного здоров'я у всіх регіонах України, особливо у сільській місцевості.
- інтеграція з існуючими системами - інтеграція програм підтримки психічного здоров'я у систему охорони здоров'я та соціального захисту.
- залучення громадських організацій - співпраця з громадськими організаціями, які мають досвід роботи з ветеранами.
- програми профілактики - розробка та впровадження програм профілактики психічних розладів, спрямованих на зниження стигми та заохочення звернення за допомогою.

2. Програми професійної перепідготовки та працевлаштування.

Канадська CAF Transition Services надає допомогу військовослужбовцям у переході до цивільного життя, включаючи професійну перепідготовку, допомогу у пошуку роботи та фінансове консультування. У Великій Британії Career Transition Partnership (СТР) допомагає військовослужбовцям знайти роботу після закінчення служби. Програма надає консультації з кар'єри, допомогу у складанні резюме та підготовці до співбесід. Щодо досвіду США, то варто відмітити VA Vocational Rehabilitation and Employment (VR&E), яка надає послуги з професійної реабілітації та працевлаштування ветеранам з інвалідністю. Програма допомагає ветеранам знайти роботу, отримати освіту або розпочати власний бізнес.

В Україні, де багато військовослужбовців потребують перекваліфікації та працевлаштування після закінчення служби, важливо створити ефективну систему, яка включатиме:

- оцінку навичок та потреб. Проведення оцінки навичок та потреб військовослужбовців для визначення найбільш підходящих програм перепідготовки.
- професійну перепідготовку. Надання можливостей для отримання нових професій та навичок, які користуються попитом на ринку праці.

- підтримку у пошуку роботи. Допомога у складанні резюме, підготовці до співбесід та пошуку вакансій.
- стимулювання роботодавців. Заохочення роботодавців до найму ветеранів, наприклад, через надання податкових пільг.
- підтримку підприємництва. Надання фінансової та консультаційної підтримки ветеранам, які хочуть розпочати власний бізнес.

3. Соціальна інтеграція та підтримка сім'ї.

Розглядаючи досвід зарубіжних країн, варто відмітити, що широко використовується підтримка ветеранів та їх сімей, включаючи консультації, програми для дітей та молоді, а також організацію соціальних заходів.

4. Залучення ветеранів до прийняття рішень:

У зарубіжних країнах існують консультативні ради та організації, які представляють інтереси ветеранів та беруть участь у розробці політики щодо ветеранів. Отже, в Україні важливо залучати ветеранів до прийняття рішень щодо політики, яка їх стосується. Це допоможе забезпечити, що їхні потреби та інтереси будуть враховані.

Успішна соціальна адаптація військовослужбовців потребує індивідуального підходу, що базується на інформації про їхні потреби, отриманій безпосередньо від них або їхніх близьких. Фактори, що ускладнюють повернення до цивільного життя, включають вік, освіту, досвід роботи та стан здоров'я. Молоді ветерани, які не мають професійного досвіду, потребують особливої уваги. Ті, хто вирішує здобути освіту, часто є старшими за інших студентів і мають сімейні обов'язки, що вимагає додаткової підтримки.. [12, с. 23].

Військовослужбовці часто переоцінюють свої шанси на цивільному ринку праці, очікуючи вищих зарплат та кращих посад. Незважаючи на їхню мотивацію та прагнення до кар'єрного росту, вони розчаровуються, коли змушені починати з низькооплачуваних позицій. Багато хто відчуває, що починає кар'єру "з нуля". Соціальні проблеми, з якими стикаються ветерани, часто є більш значущими, ніж проблеми з діагностикою психічного здоров'я. Навіть без офіційних діагнозів, таких як черепно-мозкові травми чи ПТСР, вони відчувають фізичні та

психологічні труднощі, що ускладнюють їхню реінтеграцію в сім'ю та суспільство. Спрощення процедури отримання статусу інвалідності, пов'язаної з бойовими діями, дозволить ветеранам отримувати необхідну підтримку, включаючи консультації та освітні програми, навіть без обов'язкового медичного діагнозу. Це підкреслює важливість адаптаційних послуг, оскільки деякі наслідки бойових дій можуть проявитися лише з часом.

Соціальна адаптація військовослужбовців вимагає не лише навчання практичним навичкам, але й психологічної підтримки. Це включає навчання стратегіям навчання, покращенню сну, управлінню фінансами, вихованню дітей, а також заходи для подолання соціальної ізоляції, такі як активності на свіжому повітрі, організовані фахівцями з рекреаційної терапії. Підтримка надається через формальні програми, наставництво та навчання без відриву від виробництва. Особлива увага приділяється підготовці до навчання в університеті, де ветерани можуть відчувати себе некомфортно через різницю у віці та досвіді з іншими студентами. Дослідження показують, що групові заняття з розвитку навичок соціальної підтримки та когнітивна терапія є особливо ефективними методами підвищення стійкості до стресу та покращення сприйняття підтримки. Інвестиції в соціальну адаптацію, освіту та професійну підготовку військових є важливими для їхньої успішної інтеграції в суспільство.

Забезпечення доступу до інформації, заохочення самоосвіти та надання адаптованих програм підтримки є ключовими для успішної соціальної адаптації військовослужбовців. Дослідження в Данії підкреслює важливість як формальної (через системи охорони здоров'я та соціальні служби), так і неформальної (від родини, друзів та однолітків) соціальної підтримки. Однак, вирішальним фактором є якість досвіду взаємодії з джерелами підтримки, що визначає успішність адаптації.

Для забезпечення здоров'я та стійкості сімей військовослужбовців необхідний комплексний підхід, що включає сімейно-орієнтовану підтримку та активну участь громади. Незважаючи на наявність програм допомоги сім'ям військових у США, сімейно-орієнтовані методи потребують більш широкого

застосування в стратегіях профілактики, лікування та підтримки. Важливу роль відіграє також підтримка громади, яка сприяє створенню атмосфери єдності та поваги, допомагаючи військовослужбовцям відчувати себе потрібними та інтегрованими в суспільство. Спільні зусилля громади значно полегшують перехід до цивільного життя, зменшуючи відчуття ізоляції та позитивно впливаючи на психічне здоров'я.

Громада може підтримувати ветеранів та їхні сім'ї різними способами. Це включає організацію громадських заходів для соціалізації та обміну досвідом, підтримку працевлаштування ветеранів місцевими підприємствами, волонтерство та благодійність на користь організацій, що підтримують військових, а також адвокацію за державну політику, яка сприяє їхньому добробуту.

Завдяки цим заходам військові легше адаптуються до цивільного життя, отримують необхідну підтримку та зменшують ризик виникнення проблем. Групи підтримки військовослужбовців відіграють важливу роль у суспільстві, створюючи безпечне місце, де вони можуть ділитися своїми переживаннями та емоціями, що сприяє взаєморозумінню та зціленню. Ці групи також надають ветеранам доступ до різноманітних ресурсів, таких як ярмарки вакансій, тренінги з розвитку навичок, послуги з психічного здоров'я та інші види допомоги.

Громадська підтримка ветеранів – це не лише визнання їхнього внеску, але й допомога в успішній адаптації до цивільного життя. Через підвищення обізнаності, адвокацію та надання прямої допомоги, громади можуть висловлювати вдячність за їхню службу та сприяти реалізації їхніх нових цілей. Висвітлення життя військовослужбовців у медіа має зосереджуватися на актуальних проблемах, можливостях отримання допомоги, підтримці працевлаштування та кар'єрного розвитку, а також залученні до суспільного життя та професійної діяльності.

Для успішної соціальної адаптації військовослужбовців та їхніх сімей необхідний комплексний підхід, що включає: підтримку не лише військових, а й їхніх родин, координацію формальної та неформальної підтримки, сприяння

освіті та професійному розвитку, а також активну участь громади. Важливо забезпечити повноцінну участь членів родин у програмах підтримки, узгоджувати державні програми з ініціативами громадських організацій та волонтерів, підтримувати навчання та перекваліфікацію, а також залучати громадських активістів до створення місцевих програм підтримки. Ці рекомендації сприяють побудові єдиного інтеграційного процесу, що враховує як індивідуальні, так і колективні ресурси.

Висновки до третього розділу

Проведений аналіз існуючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації військовослужбовців виявив нагальну потребу в їхньому вдосконаленні. Ключовим є зміщення акценту з пасивного подолання наслідків на створення сприятливого середовища для особистісного зростання та активної участі в житті суспільства. Запропонована концептуальна модель адаптації ветеранів передбачає перехід від пасивної підтримки до активного розкриття потенціалу ветеранів, сприяючи їхньому соціальному розвитку.

Для реалізації цієї концепції необхідна відповідна інституційна основа, що передбачає:

1. Створення єдиного координаційного центру, який забезпечить інтеграцію, послідовність і системність соціальної підтримки на всіх рівнях, усуваючи відомчі розбіжності та формуючи гнучку платформу для міжпрофесійної комунікації та супроводу.

2. Розробку уніфікованої методології супроводу, що передбачає стандартизовані, але водночас персоналізовані алгоритми роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг, забезпечуючи високу якість та індивідуальний підхід.

3. Впровадження міждисциплінарного підходу, що реалізується шляхом формування мультипрофесійних команд, здатних комплексно оцінювати життєві обставини та надавати всебічну підтримку.

4. Інституційні зміни мають на меті створення гнучкої та людиноорієнтованої системи соціальної підтримки, яка сприяє високій якості життя, особистісному розвитку та інтеграції різних соціальних груп.

Для ефективної підтримки різних соціальних груп необхідне нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації. Розширення законодавчих гарантій передбачає створення нормативної бази, яка не лише декларує права, а й забезпечує їх реалізацію через систему взаємопов'язаних правових норм та інструментів. Особливо важливим є впровадження гнучких механізмів, здатних оперативно реагувати на соціальні виклики та особисті зміни.

Психосоціальний супровід є комплексною підтримкою особистості у складних життєвих ситуаціях, що включає психологічну діагностику, індивідуальні консультації, групову терапію, сімейне медіаторство та профорієнтацію. Освітньо-професійний напрям соціального розвитку військовослужбовців включає перекваліфікацію, адаптивне навчання, професійну реабілітацію, підтримку підприємництва та грантові програми розвитку, спрямовані на максимальну самореалізацію та конкурентоспроможність на ринку праці.

Соціально-комунікативний простір, що включає групи підтримки, менторські програми, соціальні хаби, комунікативні тренінги та волонтерські проекти, сприяє особистісному та соціальному розвитку, забезпечуючи емоційну підтримку, обмін досвідом та налагодження соціальних зв'язків. Медичний супровід, що охоплює діагностику, лікування та реабілітацію, відіграє ключову роль у комплексній підтримці, спрямованій на повне відновлення та адаптацію людини.

Аналіз технологій імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів-учасників бойових дій, зокрема досвіду Канади, Великої Британії та США, дозволив виділити ключові напрями, які можуть бути релевантними для України:

1. Комплексні програми підтримки психічного здоров'я, що включають профілактичні програми, раннє виявлення проблем, лікування та реабілітацію.

2. Програми професійної перепідготовки та працевлаштування, що забезпечують оцінку навичок та потреб, професійну перепідготовку, підтримку у пошуку роботи, стимулювання роботодавців та підтримку підприємництва.

3. Соціальна інтеграція та підтримка сім'ї, що включає консультації, програми для дітей та молоді, а також організацію соціальних заходів.

4. Залучення ветеранів до прийняття рішень щодо політики, яка їх стосується.

Успішна соціальна адаптація військовослужбовців потребує індивідуального підходу, що базується на інформації про їхні потреби, отриманій безпосередньо від них або їхніх близьких. Важливим є спрощення процедури отримання статусу інвалідності, пов'язаної з бойовими діями, та забезпечення доступу до інформації, заохочення самоосвіти та надання адаптованих програм підтримки.

Комплексна підтримка, орієнтована на сім'ю, є ключовим елементом забезпечення здоров'я та стійкості сімей військовослужбовців. Важливу роль відіграє також громадська підтримка, яка сприяє створенню середовища єдності та поваги, допомагаючи військовослужбовцям відчувати себе потрібними та інтегрованими в суспільство.

Підсумовуючи, варто зазначити, що адаптація – це складний та динамічний процес інтеграції особистості в суспільство, що відбувається за допомогою взаємопов'язаних психологічних, соціальних та комунікативних механізмів. Ефективність адаптації досягається завдяки комплексному підходу, що включає психологічну допомогу, професійну реабілітацію, соціальну комунікацію та розвиток індивідуальних навичок адаптації. Результатом соціальної адаптації є не лише інтеграція в суспільство, але й розвиток особистого потенціалу, здатність до самореалізації та можливість повноцінної участі в житті громади.

ВИСНОВКИ

В контексті ветеранів-учасників бойових дій, адаптація визначається як динамічний процес пристосування особистості до нових умов життя після повернення з зони бойових дій, що включає в себе відновлення фізичного та психічного здоров'я, соціальної інтеграції, професійної реалізації та культурної ідентичності. Адаптація є більш глибоким та тривалим процесом, ніж просте пристосування, оскільки передбачає не лише зовнішні зміни, але й внутрішню трансформацію особистості, її цінностей та переконань.

Важливо розрізнати поняття адаптації та реадаптації. Реедаптація стосується повторного пристосування до умов, які були знайомі ветерану до участі в бойових діях, але які могли зазнати змін за час його відсутності. Цей процес може бути ускладнений травматичним досвідом, отриманим під час бойових дій, що впливає на сприйняття навколишнього світу та міжособистісні відносини.

В Україні створено законодавчу та інституційну основу для соціального захисту ветеранів, яка включає широкий спектр пільг та заходів, спрямованих на їхню реабілітацію та повернення до цивільного життя, а також визнання їхнього внеску у захист країни. Однак, відсутність єдиного органу, відповідального за потреби ветеранів, призводить до надмірної бюрократії, слабкої координації між міністерствами та розмитості їхніх функцій. Це ускладнює процеси отримання послуг для ветеранів та їхніх сімей, робить їх незрозумілими, тривалими та незручними.

З метою покращення системи соціального захисту ветеранів в Україні необхідно враховувати міжнародний досвід та результати досліджень. Недостатня увага до медичних оглядів, психологічного скринінгу та соціально-професійних консультацій після служби призводить до поглиблення психосоціальних проблем у ветеранів, що негативно впливає на якість резерву ЗСУ та ставлення суспільства. Тому необхідно комплексно вдосконалити систему соціального захисту ветеранів, переглянути нормативно-правові акти,

усунути недоліки в законодавстві, виправити помилки у визначеннях та уніфікувати термінологію. Міжнародний досвід свідчить про те, що державна політика має зосередитись на створенні потужної інституції та вдосконаленні нормативно-правової інфраструктури, що дозволить усунути дублювання функцій між відомствами, централізувати повноваження та наділити їх відповідними інструментами.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало каталізатором переосмислення соціальної політики держави, з акцентом на підтримку військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. Ветеранський розвиток, як нова політика, спрямована на забезпечення не лише соціального захисту, але й можливостей для самореалізації ветеранів, є ключовим напрямком державної підтримки.

Зростання кількості ветеранів, учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни вимагає комплексного підходу до їхньої адаптації. Ухвалення Стратегії переходу від військової служби до цивільного життя до 2032 року є важливим кроком у цьому напрямку.

В Чернігівській області, як і в цілому в Україні, реалізація державної політики в сфері адаптації ветеранів покладається на ряд інституцій, кожна з яких відіграє свою роль у забезпеченні різних видів допомоги. Правове забезпечення адаптації ветеранів базується на Конституції України та ряді законів та підзаконних актів, а також на обласних та місцевих програмах підтримки ветеранів.

Аналіз ефективності діючих механізмів адаптації виявив, що, незважаючи на зусилля держави та місцевої влади, існують певні проблеми та виклики, які потребують вирішення. Зокрема, недостатнє фінансування, недостатня координація між державними та недержавними організаціями, психологічні проблеми та стигматизація, проблеми з працевлаштуванням та соціальна ізоляція є основними перешкодами на шляху до успішної інтеграції ветеранів у мирне життя.

Створення Центру ветеранського розвитку на базі Чернігівського колегіуму є важливим кроком у підвищенні якості послуг з адаптації ветеранів, оскільки він пропонує комплексний підхід до адаптації, включаючи психологічну, юридичну, менторську підтримку та індивідуальне працевлаштування.

Для подолання викликів та проблем, пов'язаних з адаптацією ветеранів, необхідно розробити та реалізувати комплексну програму підтримки ветеранів, яка охоплюватиме всі аспекти адаптації, включаючи соціальну, професійну, психологічну та культурну підтримку. Важливо залучити до співпраці державні органи, громадські організації, бізнес та самих ветеранів для забезпечення ефективної та адресної допомоги.

Проведений аналіз існуючих механізмів соціальної, культурної та професійної адаптації військовослужбовців виявив нагальну потребу в їхньому вдосконаленні. Ключовим є зміщення акценту з пасивного подолання наслідків на створення сприятливого середовища для особистісного зростання та активної участі в житті суспільства. Запропонована концептуальна модель адаптації ветеранів передбачає перехід від пасивної підтримки до активного розкриття потенціалу ветеранів, сприяючи їхньому соціальному розвитку.

Для реалізації цієї концепції необхідна відповідна інституційна основа, що передбачає:

1. Створення єдиного координаційного центру, який забезпечить інтеграцію, послідовність і системність соціальної підтримки на всіх рівнях, усуваючи відомчі розбіжності та формуючи гнучку платформу для міжпрофесійної комунікації та супроводу.

2. Розробку уніфікованої методології супроводу, що передбачає стандартизовані, але водночас персоналізовані алгоритми роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг, забезпечуючи високу якість та індивідуальний підхід.

3. Впровадження міждисциплінарного підходу, що реалізується шляхом формування мультипрофесійних команд, здатних комплексно оцінювати життєві обставини та надавати всебічну підтримку.

4. Інституційні зміни мають на меті створення гнучкої та людиноорієнтованої системи соціальної підтримки, яка сприяє високій якості життя, особистісному розвитку та інтеграції різних соціальних груп.

Для ефективної підтримки різних соціальних груп необхідне нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації. Розширення законодавчих гарантій передбачає створення нормативної бази, яка не лише декларує права, а й забезпечує їх реалізацію через систему взаємопов'язаних правових норм та інструментів. Особливо важливим є впровадження гнучких механізмів, здатних оперативно реагувати на соціальні виклики та особисті зміни.

Психосоціальний супровід є комплексною підтримкою особистості у складних життєвих ситуаціях, що включає психологічну діагностику, індивідуальні консультації, групову терапію, сімейне медіаторство та профорієнтацію. Освітньо-професійний напрям соціального розвитку військовослужбовців включає перекваліфікацію, адаптивне навчання, професійну реабілітацію, підтримку підприємництва та грантові програми розвитку, спрямовані на максимальну самореалізацію та конкурентоспроможність на ринку праці.

Соціально-комунікативний простір, що включає групи підтримки, менторські програми, соціальні хаби, комунікативні тренінги та волонтерські проекти, сприяє особистісному та соціальному розвитку, забезпечуючи емоційну підтримку, обмін досвідом та налагодження соціальних зв'язків. Медичний супровід, що охоплює діагностику, лікування та реабілітацію, відіграє ключову роль у комплексній підтримці, спрямованій на повне відновлення та адаптацію людини.

Аналіз технологій імплементації кращих світових практик адаптації ветеранів-учасників бойових дій, зокрема досвіду Канади, Великої Британії та

США, дозволив виділити ключові напрями, які можуть бути релевантними для України:

1. Комплексні програми підтримки психічного здоров'я, що включають профілактичні програми, раннє виявлення проблем, лікування та реабілітацію.

2. Програми професійної перепідготовки та працевлаштування, що забезпечують оцінку навичок та потреб, професійну перепідготовку, підтримку у пошуку роботи, стимулювання роботодавців та підтримку підприємництва.

3. Соціальна інтеграція та підтримка сім'ї, що включає консультації, програми для дітей та молоді, а також організацію соціальних заходів.

4. Залучення ветеранів до прийняття рішень щодо політики, яка їх стосується.

Успішна соціальна адаптація військовослужбовців потребує індивідуального підходу, що базується на інформації про їхні потреби, отриманій безпосередньо від них або їхніх близьких. Важливим є спрощення процедури отримання статусу інвалідності, пов'язаної з бойовими діями, та забезпечення доступу до інформації, заохочення самоосвіти та надання адаптованих програм підтримки.

Комплексна підтримка, орієнтована на сім'ю, є ключовим елементом забезпечення здоров'я та стійкості сімей військовослужбовців. Важливу роль відіграє також громадська підтримка, яка сприяє створенню середовища єдності та поваги, допомагаючи військовослужбовцям відчувати себе потрібними та інтегрованими в суспільство.

Підсумовуючи, варто зазначити, що адаптація – це складний та динамічний процес інтеграції особистості в суспільство, що відбувається за допомогою взаємопов'язаних психологічних, соціальних та комунікативних механізмів. Ефективність адаптації досягається завдяки комплексному підходу, що включає психологічну допомогу, професійну реабілітацію, соціальну комунікацію та розвиток індивідуальних навичок адаптації. Результатом соціальної адаптації є

не лише інтеграція в суспільство, але й розвиток особистого потенціалу, здатність до самореалізації та можливість повноцінної участі в житті громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T223200?an=909190> (дата звернення: 01.02.2025).
2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 03.02.2025).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 року № 432 «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/173-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2025).
4. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#n14> (дата звернення: 10.02.2025).
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.02.2025).
6. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-domyrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana> (дата звернення: 05.03.2025).
7. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://data.mva.gov.ua/> (дата звернення: 05.03.2025).
8. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.
9. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ. URL: <https://eppd13.cz/wpcontent/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

10. Відсутність можливостей для працевлаштування ветеранів з інвалідністю: ризики для держави та суспільства. Український ветеранський фонд. 2023. URL: veteranfund.com.ua/analytics/vidsutnist_mozhlyvostei_dlia_pratsevlashtuvannia_veteraniv_z_invalidnistiui/. (дата звернення: 09.03.2025)

11. Гудзь Т. О. Соціально-психологічна реабілітація українських ветеранів. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2019. Вип. 32. С. 74-86

12. Запровадження Проєкту Центр ветеранського розвитку. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2023/03/zaprovadzhennya-proyektu-czentr-veteranskogo-rozvytku.pdf> (дата звернення: 05.03.2025).

13. Захаріна, Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум.// Social Work and Education. 2023. Vol. 10. No. 3. P. 263-275 URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/30739> (дата звернення: 01.03.2025)

14. Захисникам і захисницям. Департамент соціального захисту населення Чернігівської ОДА. URL: <https://upsz.cg.gov.ua/index.php?id=39193&tp=1&pg=> (дата звернення: 10.03.2025).

15. Лурін І. А. Особливості соціально-психологічно адаптації військовослужбовців-учасників боєвих ді. Проблеми військової охорони здоров'я. 2017. №. 49 (2). С. 62-70.

16. Мартиненко С.О. Соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів як технологія попередження соціальної напруги. Габітус. 2020. Т.1. № 12. С. 57-62. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/12.pdf (дата звернення: 07.02.2025).

17. Мурашенко А. Соціальна адаптація військових та військовополонених. URL: <http://surl.li/oqsui> (дата звернення: 01.02.2025).

18. Олексюк Н. С. Соціальна підтримка військовослужбовців Збройних Сил як важливий напрям соціальної політики у США // Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : колективна монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 182–198.

19. Потреби ветеранів 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/> (дата звернення: 03.03.2025).

20. Повернення ветеранів у цивільні професії. URL: <https://ain.ua/2023/11/23/povernennya-veteraniv-u-cyvilni-profesiyi/> (дата звернення: 05.03.2025).

21. Сапіга В.С. Державне регулювання соціалізаційних процесів серед молодих осіб у Збройних силах України: мотиваційно-психологічний аспект. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. URL: <http://surl.li/oqtlh> (дата звернення: 05.05.2025).

22. Стартував другий етап проекту підтримки ветеранів. URL: www.ukrinform.ua/rubric-society/3686009-startuvav-drugij-etapproektu-z-pidtrimki-veteraniv-ak-otrimati-16-tisac-dopomogi.html. (дата звернення: 04.03.2025)

23. Уряд запустив стратегічний проєкт Мінветеранів переходу від військової служби до цивільного життя. URL: mva.gov.ua/ua/news/uryad-zapustiv-strategichnij-proyekt-minveteraniv-perehodu-vid-vijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhittya. (дата звернення: 01.03.2025)

24. Чеботнікова І. Потрібна допомога та реабілітація: скільки ветеранів в Україні. URL: 24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026. (дата звернення: 01.03.2025)

25. .Canada's Veterans Affairs website. URL: <https://www.veterans.gc.ca/en> (дата звернення: 01.02.2025)

26. Canada's Veterans Transition Network. URL: <https://vtncanada.org> (дата звернення: 01.02.2025)

27. Department of Veterans Affairs. VHAhandbook1172.04: Physical medicine and rehabilitation individualized rehabilitation and community reintegration care plan. Washington, DC: Veterans Health Administration. 2010.

28. Ketcheson F., Lisa King L., J Don Richardson J. Association between social support and mental health conditions in treatment-seeking Veterans and Canadian Armed Forces personnel. Journal of Military, Veteran and Family Health. Volume 4 Issue 1, 2018, pp. 20-32. URL: <https://jmvfh.utpjournals.press/doi/10.3138/jmvfh.2017-0001> (дата звернення: 01.03.2025).

29. The Effect of Social Support Skill-training Group Intervention on Perceived Social Support in Veterans with Posttraumatic Stress Disorder / Sirati-Nir M., Khaghanizade M., Rahimi A., Khazaei M., Ghadirian F. Iran J Nurs Midwifery Res. 2018 Jul-Aug. № 23(4). pp. 272–276. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6034520/> (дата звернення: 07.03.2025).

30. Social Support and Belongingness as Protective Factors. URL: https://www.mentalhealth.va.gov/suicide_prevention/docs/Literature_Review_FSTP_Social_Support_508_FINAL_07-11-2019.pdf (дата звернення: 01.02.2025)

31. U.S. Department of Veterans Affairs. Your VA Transition Assistance Program (TAP). www.benefits.va.gov. URL: <https://www.benefits.va.gov/transition/tap.asp> (дата звернення: 01.02.2025)